

EL SISTEMA DE CONJUNCIÓ EN CATALÀ EN L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA A CATALUNYA: IMPACTE SOBRE ELS USOS

F. Xavier VILA I MORENO
Mireia GALINDO SOLÉ

PARAULES CLAU: ensenyament primari, usos lingüístics, demolingüística, normes d'ús, immigració, ensenyament de català.

La Ma., la K., la Mar. i la T. són tres germanes i una cosina subsaharianes d'entre sis i catorze anys que juguen al parc central d'un poble de més de quatre mil habitants censats del Vallès Oriental. Com els seus parents i amics del mateix origen, en els seus jocs —almenys al carrer— alternen el sarraculé amb el català. El primer el fan servir, sobretot, amb els adults del mateix origen. El segon, amb els autòctons de totes les edats, sobretot els companys d'escola. El català és també la llengua que empren espontàniament per adreçar-se als blancs al carrer. Entre aquests hi ha, tot sovint, coetanis del Barcelonès Nord de llengua inicial castellana, que descobreixen així que el català és parlat per nens de la seva edat... d'origen africà.

La Tan., una nena castellanoparlant d'onze anys, va a una escola del Segrià en què els docents se serveixen tant del català com del castellà a l'hora d'ensenyar les matèries. Tot i la presència significativa del castellà en els usos lingüístics docents a les aules de l'escola, la Tan. parla en català amb totes les companyes, bona part de les quals són catalanoparlants.

L'A., de vuit anys, va arribar de l'Argentina l'octubre del 2005 i ja l'han escolaritzada en un centre d'educació infantil i primària (CEIP) del Vallès Occidental —on la majoria d'alumnat és de llengua inicial catalana—, un curs per sota del que li correspondria per edat. Per tal de facilitar-li el seguiment de la classe, i tenint en compte que acaba d'arribar i no entén pràcticament gens el català, les

mestres tot sovint alternen el català amb el castellà. És l'única estrangera de la seva aula.

El J. M. viu en una localitat de la comarca de l'Anoia que registra una presència important de catalanoparlants. El J. M. no assisteix al centre escolar del seu poble, sinó que es desplaça cada dia a la ciutat veïna per anar a una escola que està situada just al costat de la feina de la mare. Tot i que la seva llengua familiar és el català, i aquesta és la llengua que es parla habitualment en les relacions quotidianes de la seva localitat, quan el J. M. entra cada matí a l'escola deixa de fer servir el català i comença a parlar en castellà, la llengua familiar de la majoria dels alumnes de l'escola i de relació habitual entre ells.

I. INTRODUCCIÓ: LA PREOCUPACIÓ PEL RETROCÉS DEL CATALÀ ENTRE LES NOVES GENERACIONS

D'ençà com a mínim de mitjan anys noranta, bona part dels sectors socials més sensibles a la situació del català expressen una fonda preocupació per la llengua parlada per les noves generacions. El nucli central d'aquesta preocupació té a veure amb la pràctica social del català. D'acord amb una opinió àmpliament estesa, les noves generacions no estan protagonitzant una recuperació de l'ús de la llengua catalana, ans al contrari, la llengua del país està retrocedint-hi. A aquesta preocupació, se n'hi suma tot sovint una altra de relacionada amb la qualitat de la llengua: per a molts observadors, el català d'infants i jovent està profundament interferit pel castellà, fins al punt que alguns es pregunten si la llengua no avança cap a la dissolució. És així que hi ha autors que donen per descomptat el que ja ha esdevingut el lloc comú de la *dimissió del català* entre els joves.

Les explicacions adduïdes fins ara per a aquest presumpte retrocés són nombroses. Per a alguns observadors, aquest retrocés va de la mà d'una disminució de l'estima o la valoració del català entre els més joves, que perceben el català i el castellà en termes emotivament diferents —i molt més igualats— de com el veien els pares i avis. Altres veus invoquen una suposada «pèrdua de prestigi» per la qual el català ha retrocedit uns quants enters com a eina d'ascens social, i hi ha qui fins i tot parla d'una *moda* que afavoreix l'abandó del català. En aquesta tessitura, els mitjans de comunicació atreuen un bon nombre de crítiques com a suposats difusors de models negatius de comportament. També l'escola, sobretot l'educació secundària, és assenyalada com a principal context de generació de la dimissió. Òbviament, tant el marc sociopolític com el context demogràfic són sovint adduïts com a causa per a la falta de progrés del català.

La preocupació pel presumpte retrocés del català té, a Catalunya, un aspecte suplementari lligat amb les polítiques lingüístiques educatives desplegades durant els darrers decennis. En general, hom accepta que, malgrat moltes limitacions, el sistema educatiu del Principat ha convertit el català en la principal

llengua de docència. En aquest context, hom ha plantejat la paradoxa que tal vegada «hem guanyat l'aula, però hem perdut el pati». Es tracta d'una paradoxa punyent, des del punt de vista de la recuperació de la llengua catalana: si tots els esforços esmerçats en la catalanització del sistema educatiu no aturen el presumpte retrocés de la llengua, la pregunta esdevé inevitable: hi ha alguna manera alternativa i factible d'aconseguir remuntar la posició del català?

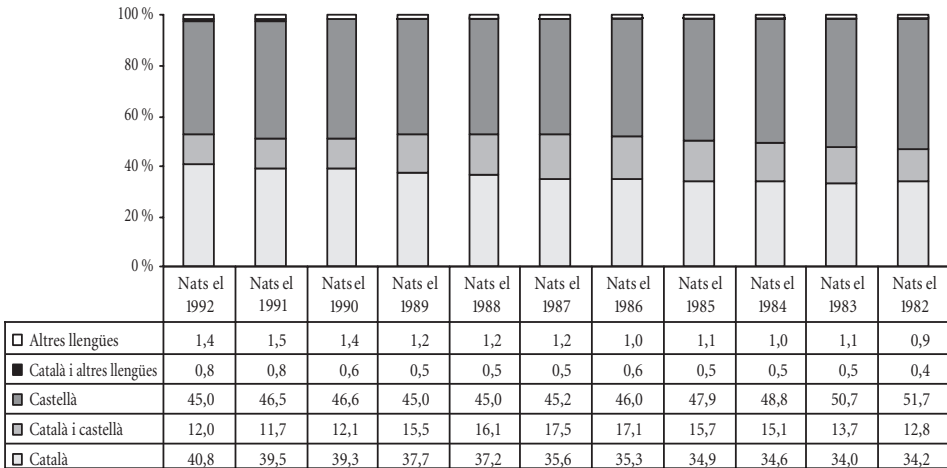
En aquest article abordarem la posició del català entre les noves generacions bo i centrant-nos en els infants i preadolescents de l'educació primària a Catalunya. Per a fer-ho, començarem analitzant quina és la composició demolingüística de la població escolar, com a base prèvia per a comprendre el marc de socialització lingüística de l'actual generació d'escolars catalans. Tot seguit analitzarem quins són els principals estudis sobre els usos lingüístics en el marc de l'escola primària de què disposem. Una volta establert el marc general i les eines a l'abast, procurarem enfrontar-nos amb la qüestió central de l'estudi: quina és la situació dels usos lingüístics en la població fixada? Per a aconseguir-ho, dividirem els usos en usos institucionalitzats i usos individualitzats. Dedicarem tot seguit un apartat a l'impacte de les noves immigracions en els usos interpersonals a l'ensenyament primari. Finalment, farem una síntesi i intentarem plantejar algunes de les línies de reflexió i d'actuació per a millorar la posició del català en l'àmbit de la població infantil i preadolescent a Catalunya.

2. EL CONTEXT DE SOCIALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ ESTUDIADA:

EL MARC DEMOLINGÜÍSTIC

A causa de la manca de dades, la composició demolingüística de la població escolar catalana és a hores d'ara escassament coneguda. Les dades disponibles a partir del cens lingüístic escolar analitzades a Torres (2003) mostren que el pes relatiu dels infants de llengua inicial catalana en el si de la població nascuda a Catalunya no sols no va minvar, sinó que va anar augmentant lentament —un 0,66 % anual de mitjana— des de 1982 fins al 1992 (vegeu el gràfic 1). Les mateixes fonts indiquen que l'increment sembla que s'ha anat produint des de mitjan anys setanta, quan el percentatge de catalanoparlants a Catalunya degué assolir el mínim històric absolut com a conseqüència de les grans immigracions del tercer quart del segle xx.

GRÀFIC 1
Població escolar de Catalunya el curs 1995-1996
Llengua familiar per anys de naixement
(percentatges)

FONT: Torres (2003: 64).

Aquesta evolució moderadament positiva per al català com a llengua inicial sembla raonablement sòlida a la vista dels capteniments de transmissió intergeneracional identificats en un bon nombre d'enquestes recents (Torres, 2003), molt especialment a l'*Estadística sobre els Usos Lingüístics a Catalunya 2003* (EULC) (Torres, 2005: 98-102). En pocs mots, tot fa pensar que a Catalunya el català com a llengua inicial guanya terreny perquè *a*) pràcticament tots els progenitors de llengua inicial catalana parlen aquest idioma als fills, *b*) un percentatge significatiu de castellanoparlants inicials adopten el català per a aquesta funció, sobretot en parelles lingüísticament mixtes (català-castellà), i *c*) el diferencial de natalitat entre catalanoparlants i castellanoparlants existent anys enrere sembla que s'ha esvaït. Val a dir que aquestes tendències han estat confirmades fins i tot en el context demolingüísticament més advers per al català, la Regió Metropolitana de Barcelona (Galindo i Rosselló, 2003*b*).

Les dades disponibles permeten emmarcar a grans trets bona part dels estudis realitzats al llarg dels anys noranta. Si les tendències enunciades s'haguessin mantingut estables durant la dècada dels noranta i començaments dels 2000, els infants de llengua inicial catalana estarien ara com ara uns quants punts per damunt dels de llengua castellana i, sumats als bilingües familiars amb català en el repertori, s'acostarien al 60 % en les franges d'edat més baixes. Val a dir que, *a priori*, no sembla que hi hagi gaires motius, ni polítics ni demogràfics, perquè les tendències de transmissió lingüística intergeneracional de la població autòctona —dels progenitors nascuts a Catalunya— es modifiquessin substancial-

ment.¹ Malauradament, però, no tenim dades demolingüístiques dels nascuts després de l'any 1992,² és a dir, no podem afirmar amb xifres si la tendència esmentada de creixement lent però sostingut del català com a llengua inicial s'ha anat mantenint, s'ha accelerat o ha canviat de rumb en algun moment a partir de mitjan anys noranta.

Ara bé, al llarg dels darrers cinc o deu anys, el panorama demolingüístic de les escoles catalanes sí que ha experimentat un canvi substancial en un sentit molt precís: per primer cop des de fa dècades, el nombre d'infants d'origen forà creix de manera sostinguda i en dos sentits: d'una banda, creix el nombre d'infants nascuts fora de Catalunya, sobretot de fora de les fronteres estatals (vegeu la taula 1); d'una altra, creix el nombre dels nats a Catalunya amb progenitors nascuts fora d'aquest país i arribats recentment.³

TAULA 1
Alumnat d'origen estranger a Catalunya (percentatges)
Evolució del curs 1995-1996 al curs 2003-2004

<i>Curs acadèmic</i>					
	1995-1996	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000
% respecte de la població escolar	1,82	2,00	2,23	1,84	2,19
<i>Curs acadèmic</i>					
	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
% respecte de la població escolar	2,75	4,02	5,85	8,12	9,22

FONT: Elaboració pròpia a partir de www.genocat.net/educacio. Inclou l'educació infantil, primària i secundària obligatòria per al sector públic i privat.

Les dades demolingüístiques referents a aquesta població són ara com ara molt precàries, per no dir pràcticament inexistents. Per aquest motiu, les estimacions que puguem realitzar no són més que aproximacions molt genèriques. En primer lloc,

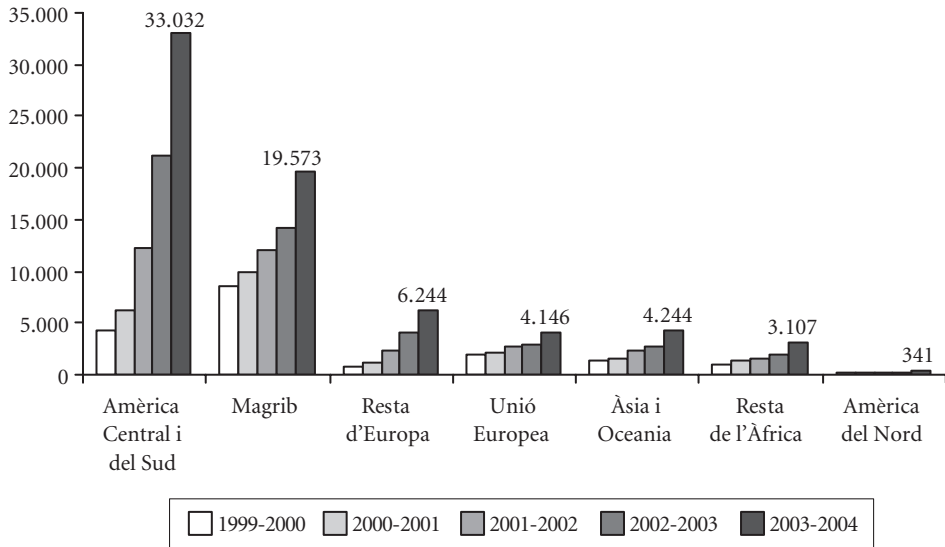
1. Per exemple, caldria analitzar amb cura si darrere l'increment de natalitat entre les famílies autòctones dels darrers anys hi ha algun diferencial segons la llengua inicial dels pares.

2. El cens lingüístic escolar va deixar de realitzar-se des de mitjan anys noranta i les enquestes disponibles no recullen les dades dels menors de quinze anys. A més, les dades lingüístiques del cens de l'any 2001 són inadequades per als propòsits assenyalats (Vila i Moreno, 2004).

3. Segons l'Idescat, el 21,3 % dels naixements registrats l'any 2004 a Catalunya eren fills de parelles formades per una o dues persones estrangeres (<http://www.avui.es/avui/diari/docs/index4.htm>). El creixement del nombre d'infants d'origen estranger segurament farà augmentar la presència d'alumnat al·loglot a les escoles catalanes en un futur pròxim. Ara per ara, però, i fins que aquests infants entrin en el sistema escolar, no hi ha manera de comprovar-ho.

és raonable pensar que només un nombre extremament reduït dels infants estrangers tenen el català com a llengua inicial.⁴ En segon lloc, gairebé la meitat dels infants estrangers inclosos en el sistema educatiu català provenen de l'Amèrica Central i del Sud, i si no són de llengua inicial castellana, tenen una competència molt notable en aquest idioma.⁵ Pel que fa a la resta, la immensa majoria són de llengua inicial altra que català i castellà, entre les quals destaquen les llengües del Magrib. Cap de les altres llengües no depassa el 5 % del contingent d'estrangers (vegeu el gràfic 2).

GRÀFIC 2
*Evolució de l'alumnat estranger (és a dir, de passaport no espanyol)
 en l'ensenyament infantil, primari i secundari obligatori a Catalunya
 segons la zona de procedència
 Evolució del curs 1999-2000 al curs 2002-2003
 (Xifres absolutes per al curs 2003-2004)*

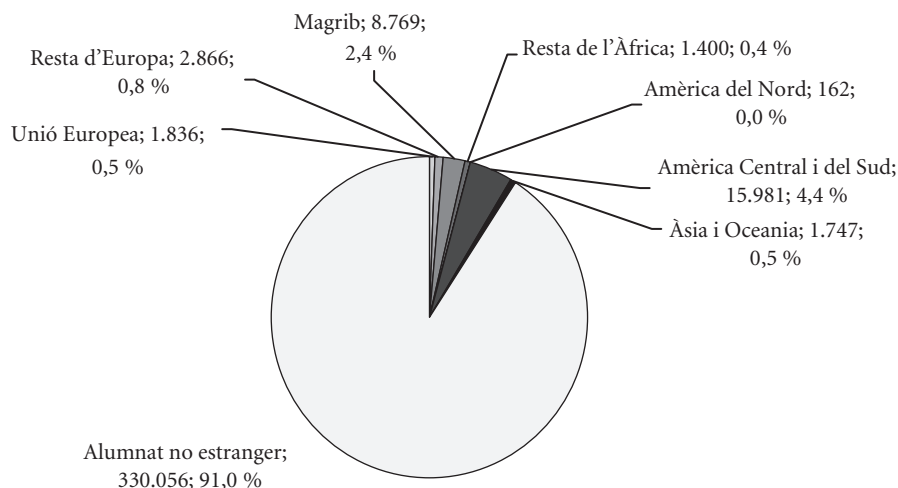
FONT: Elaboració pròpia a partir de www.gencat.net/educacio.

4. Entre aquests hi pot haver alguns fills de famílies d'origen mixt (nat a Catalunya + forà) en què el progenitor té el català com a llengua inicial i/o d'identificació, i potser algun percentatge d'infants adoptats. Val a dir, però, que si el criteri de classificació és el del passaport, aquests infants d'origen estranger apareixen comptabilitzats com a no estrangers en els recomptes emprats.

5. Malauradament, no disposem de recerques sociolingüístiques sòlides sobre el percentatge de parlants inicials d'altres llengües (ja siguin ameríndies, ja siguin d'altres orígens, com ara el xinès, l'italià o el jiddisch) entre els hispanoamericans. Freixa (2003a: 26) assenyala que el 97,3 % dels immigrants de l'Amèrica Central i del Sud a la província de Barcelona tenen per «llengua d'origen» el castellà, als quals cal afegir un 2,3 % de lusòfons. En qualsevol cas, i fins que no es demostrï el contrari, tot fa pensar que la pràctica totalitat dels hispanoamericans que arriben a Catalunya ho fan amb una competència elevada (nativa o quasi nativa) en aquest idioma.

Si hom centra l'anàlisi en les xifres d'alumnat d'educació primària a Catalunya (vegeu el gràfic 3), el resultat és el que segueix: durant el curs 2003-2004, a Catalunya hi havia un 91 % d'alumnat no estranger (molt majoritàriament nat a Catalunya), un 4,4 % d'alumnat de l'Amèrica Central i del Sud, un 2,4 % de magribins i uns percentatges molt més exigus d'altres procedències.

GRÀFIC 3
Desglossament per zones d'origen de l'alumnat estranger
d'educació primària a Catalunya
Curs 2003-2004
(Xifres absolutes i percentatges respecte del total de l'alumnat)

En poques paraules, doncs: fins al 1992 el català creixia de manera lenta però sostinguda com a llengua inicial dels infants nascuts a Catalunya. El manteniment d'aquesta tendència hauria dut el català a superar el castellà durant els anys noranta com a primera llengua (L1) dels infants nats a Catalunya, però no disposem de dades per a afirmar que això s'hagi esdevingut així. Ara bé, sí que sabem que d'ençà dels darrers noranta, l'escola catalana ha incorporat un nombre creixent d'infants d'origen forà, la meitat dels quals són en la pràctica hispanòfons, i l'altra meitat, al·loglots.

Davant de totes aquestes dades, sembla raonable suposar que la població escolar actual de Catalunya es compon de quatre grans col·lectius segons la llengua inicial: en primer lloc, dos grans grups (catalanoparlants inicials i castellano-parlants inicials; aquest darrer, engruixit per hispanòfons llatinoamericans), cadascun dels quals se situaria entre el 40 % i 45 % del total; un grup de bilingües inicials, entre el 10 % i el 15 %; i un reduït grup d'al·loglots inicials que se situaria entorn del 4 % o el 5 % del total.

3. LA RECERCA SOBRE ELS USOS LINGÜÍSTICS EN L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA A CATALUNYA

3.1. Comunicacions institucionalitzades i individualitzades i usos interpersonals

A l'hora d'analitzar els usos lingüístics en l'ensenyament primari és necessari establir una distinció entre les comunicacions més institucionalitzades i les comunicacions més individualitzades.⁶ Entenem per *comunicacions* o *usos institucionalitzats* aquells en què els interlocutors s'expressen en tant que membres, representants, agents d'alguna institució, sigui aquesta una escola, una empresa, un comitè d'empresa, etc. Entenem per *usos individualitzats* aquells en què els interlocutors s'expressen a títol individual, personal.

És obvi que la distinció exposada no es basa en una oposició categòrica, sinó de grau. Precisament, les interaccions comunicatives en els centres escolars posen de manifest que hi ha moltes oportunitats en què ambdues modalitats de comunicació conflueixen i/o coincideixen. Així, si bé en principi les comunicacions dels mestres tendeixen a ser conceptualitzades com a comunicacions institucionalitzades (parlen i actuen en tant que treballadors d'una institució), és obvi que tot sovint les seves interaccions tenen un caire molt més personal, fins i tot privat, dins i fora de les aules, amb alumnes i amb altres companys. La distinció entre els dos tipus de comunicació resulta especialment difícil en l'anàlisi de les comunicacions de l'alumnat, ja que les dimensions personal i pública es barregen constantment, tant a l'aula com fora de l'aula.

Gairebé per definició, les comunicacions individualitzades es realitzen entre persones concretes en situacions d'una certa privacitat. Però també una part substancial de les comunicacions institucionalitzades es basa en la interacció entre persones concretes, que sovint es coneixen entre elles, fins i tot amb noms i cognoms: ja sigui en un tribunal, en una llotja, en una entrevista de feina, o en tantes altres situacions institucionalitzades, la interacció té lloc entre individus concrets, les característiques dels quals afecten fortament el resultat de la interacció. Des d'aquest punt de vista, aquestes comunicacions institucionalitzades es diferencien d'altres relacions en què almenys una de les parts no és una persona concreta, sinó una institució més o menys evident, de vegades potser representada per una cara anònima: és el cas de la publicitat, de bona part de les comunicacions emeses pels mitjans de comunicació (sense retroalimentació) i d'una part substancial de les relacions administratives per escrit, entre moltes altres. En aquest context, ens sembla útil d'evitar la confusió entre els usos *individualitzats* i usos *interpersonals*. Per a nosaltres, els primers només fan referència a les comunicacions de caire privat, mentre

6. Per a la definició —no sempre coincident— d'aquests termes, vegeu Corbeil (1980), Bastardas (2003), Comissió de l'Ús Interpersonal del GCS (2003) i Vila i Moreno (2003).

que els segons cobreixen un espectre força més ampli d'interaccions, incloses totes aquelles en què es veuen involucrades persones concretes que interactuen entre elles, sobretot cara a cara. En altres paraules, són intercanvis interpersonals tant les comunicacions entre mestres i alumnes com les relacions entre alumnes, per bé que les primeres són més institucionalitzades i les segones més individualitzades.

3.2. Les fonts per a l'estudi dels usos interpersonals a l'escola primària

La recerca a propòsit dels usos lingüístics en l'ensenyament primari, sobretot pel que fa als usos individualitzats d'alumnes, és molt més escassa del que hom podria esperar d'antuvi en un país que ha convertit aquest nivell educatiu en el principal motor del canvi lingüístic de la població.⁷ Aquesta circumstància es deu, en bona mesura, al fet que la recerca sobre els comportaments lingüístics d'aquest segment de població és marginal per a totes les grans tradicions de recerca. En primer lloc, els infants menors de quinze anys no solen ser inclosos en els estudis demoscòpics basats en enquestes. En segon lloc, la recerca en educació bilingüe tendeix a concentrar-se en els aspectes pedagògics i psicolingüístics, i deixa de banda els usos lingüístics. Tampoc les anàlisis d'adquisició de primeres i segones llengües no paren gaire atenció al nostre col·lectiu, ja que es concentren molt majoritàriament en infants de menys de cinc anys. Finalment, les perspectives antropològiques d'observació es concentren en les relacions docent-discent a l'aula i paren molta menys atenció a les interaccions espontànies entre iguals.⁸ En conseqüència, no és estrany que el nombre d'estudis que tracten de manera extensa el capteniment lingüístic de l'alumnat d'ensenyament primari sigui més aviat escàs.

Els estudis de perspectiva macro sobre els usos lingüístics de la població escolaritzada en ensenyament primari realitzats a Catalunya d'ençà del 1980 són pocs, ja que només disposem de tres grans fonts d'informació que, de fet, es redueixen a dues (vegeu la taula 6 de l'annex): en primer lloc, hi ha els censos lingüístics

7. A l'hora de revisar quins són els estudis disponibles sobre els usos lingüístics en l'ensenyament primari a Catalunya, hom topa amb un petit inconvenient de tipus administratiu que pot generar certa confusió entre els analistes i que no és altre que el canvi de sistema educatiu experimentat durant els darrers anys. Com a conseqüència de l'aplicació de la Llei d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE), l'etapa d'ensenyament primari s'ha escurçat al llarg dels anys noranta: si amb l'educació general bàsica (EGB) l'ensenyament primari arribava fins a l'edat de catorze anys (vuitè d'EGB), d'ençà de l'aplicació de la LOGSE l'ensenyament primari s'acaba als dotze anys (sisè de primària). Això complica en certa manera la ubicació dels estudis realitzats amb preadolescents entre dotze i catorze anys. Aquí nosaltres els hem tingut en compte, encara que avui dia ja no formen part de l'ensenyament primari. En canvi, i d'acord amb els objectius d'aquest treball, no incloem entre els estudis analitzats aquells que, com Gabise (1991) i Erill, Farràs i Marcos (1992), etc., s'ocupen dels usos lingüístics dels majors de catorze anys.

8. Per a la posició de l'ús en l'educació bilingüe, vegeu Vila i Moreno (1997).

escolars elaborats pel Servei d'Ensenyament del Català del Departament d'Educació de la Generalitat (servei englobat avui dia dins l'Espai LIC), que informen de la llengua familiar dels infants, l'última edició dels quals data del curs 1995-1996; en segon lloc, tenim l'estudi de Vila i Vial (2000), centrat en els usos interpersonals i amb informació sobre usos familiars, a partir d'una mostra de cinquanta-dues escoles; finalment, hi ha l'enquesta de Vial i Canals (2002), amb dades de llengua familiar i usos interpersonals, sobre una mostra de setanta escoles. Val a dir que, mentre que l'estudi de Vila i Vial (2000) —aprofundit posteriorment a Galindo (2005)—⁹ combina els enregistraments amb les dades declarades, la recerca de Vial i Canals (2002) es limita a obtenir dades declarades.

L'estudi de les comunicacions institucionalitzades a l'ensenyament primari té com a principal font els censos lingüístics escolars elaborats pel Servei d'Ensenyament del Català del Departament d'Educació (abans, d'Ensenyament) de la Generalitat de Catalunya. Entre 1986-1987 i 1999-2000, aquests censos van aplegar tota una sèrie d'informacions relatives als usos lingüístics a les escoles de Catalunya que van permetre conèixer com evolucionava la posició del català com a llengua de docència al Principat.

Els censos lingüístics escolars van ser abandonats a partir de l'any 2000. Les causes per a aquest abandonament són diverses, però tenen a veure en bona mesura amb l'aprovació de la Llei de política lingüística 1/1998. Aquesta Llei instaurava definitivament que el català era la llengua de docència «normal» dels centres escolars catalans. Un cop així establert a la legislació vigent, hom va constatar que, davant del qüestionari del cens —i com s'esperava—, la immensa majoria dels centres escolars contestaven que actuaven d'acord amb la normativa vigent, per la qual cosa el cens esdevenia una eina poc fiable de recollida de dades. És per aquest motiu que hom va impulsar un estudi alternatiu, basat en entrevistes en profunditat amb responsables dels centres educatius (Vial i Canals, 2002).

Al costat dels estudis macrosociolingüístics, hom disposa també d'un cert nombre d'estudis de cas, és a dir, de recerques centrades en un nombre molt reduït de centres (sovint només un), analitzats normalment mitjançant metodologies etnogràfiques (vegeu la taula 7 de l'annex). Alguns d'aquests treballs corresponen a tesis doctorals, és a dir, a investigacions de llarga durada amb la màxima supervisió acadèmica. La resta són treballs de menys envergadura, elaborats sovint per estudiants de llicenciatura de les facultats catalanes en el curs d'assignatures trimestrals o semestrals.

En termes generals, hi ha diverses apreciacions entorn dels materials empírics disponibles per a l'anàlisi del capteniment lingüístic de l'alumnat d'ensenyament primari. En primer lloc, el nombre d'estudis és més exigü del que convindria i els estudis de cas tendeixen a concentrar-se a l'àrea de Barcelona. Això implica que

9. Aquí ens hi referirem amb el nom de *corpus Vila, Vial i Galindo*.

les generalitzacions que farem hauran de ser preses amb les reserves pertinents. En segon lloc, les dades de què disposem han estat obtingudes majoritàriament abans dels anys 2000, per la qual cosa les recerques existents no reflecteixen adequadament l'impacte de les noves immigracions. En tercer lloc, la immensa majoria de les dades de què disposem corresponen al cicle superior. Això fa difícil d'avaluar si al llarg de l'ensenyament primari es produeixen canvis significatius en les pràctiques lingüístiques.

4. L'ÚS INSTITUCIONALITZAT DEL CATALÀ A L'ESCOLA PRIMÀRIA

Per a entendre la situació dels usos lingüístics a les escoles catalanes actuals cal tenir en compte que la introducció del català a l'escola va seguir un procés lent, que podem dividir en quatre grans etapes (Artigal, 1995: 21-47, i Vila i Moreno, 2000: 184-190):

1. La implantació de l'ensenyament de la llengua catalana (1978-1983). Tots els esforços de l'Administració, a través del Servei d'Ensenyament de Català, es van adreçar a aconseguir que s'impartissin tres hores setmanals obligatòries de llengua catalana. Fruit d'això, el 1983 un 90 % de l'alumnat de parvulari i educació primària feia classes de llengua catalana.

2. La implantació de l'ensenyament (parcialment) en llengua catalana (1983-1993-1994). La Llei de normalització lingüística (LNL) del 1983 fixava l'ensenyament de català i castellà en un nombre similar d'hores, per tal de garantir el domini d'ambdues llengües en finalitzar l'educació obligatòria. A més, reconeixia el dret a rebre els primers anys d'educació en la llengua triada pels pares. Els centres amb més d'un 70 % d'alumnat castellanoparlant es van acollir al Programa d'Immersion Lingüística (PIL), que garantia l'ús del català com a llengua d'ensenyament si més no els primers anys d'escolarització. El curs 1992-1993, el català era la llengua vehicular d'un 63 % dels centres d'educació infantil i primària de Catalunya.

3. L'extensió del model de conjunció en català (des de 1993-1994 fins a començament dels 2000). Des del 1993, la Generalitat va apostar per un model lingüístic escolar únic en què la llengua vehicular era el català. Tot i això, continuaven tenint vigència les premisses de l'etapa anterior, és a dir, el dret a demanar els primers ensenyaments en castellà i els objectius bilingües. La decisió del model únic va despertar recels en certs sectors que creien que estava amenaçat l'aprenentatge del castellà.

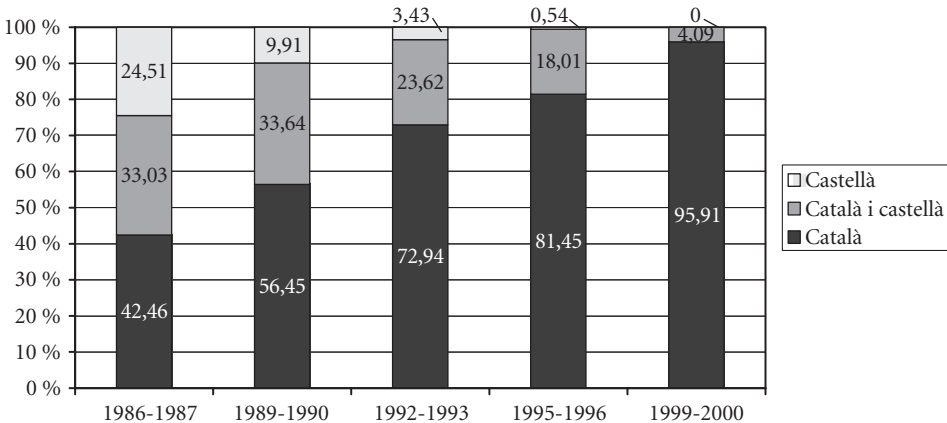
4. El replantejament del model davant les noves immigracions (d'ençà de l'inici de la primera dècada del segle XXI).¹⁰ El creixement de les noves immigra-

10. Encara és massa aviat per a fixar la data d'inici d'aquest nou període. Entre les dates candidates destaca, a parer nostre, el III Simposi sobre l'Ensenyament del Català a No-Catalanoparlants de Vic (4, 5 i 6 de setembre del 2002), moment en què, davant de nombroses evidències, tant el

cions sacseja un panorama en bona mesura estantís. En un primer moment, l'arribada d'infants al·loglots i hispanoamericans reverteix el procés de catalanització d'alguns centres i genera una forta polèmica social. L'Administració hi respon amb el Pla Interdepartamental d'Immigració 2001-2004 i programes com els tallers d'adaptació escolar (TAE) (Administració CiU) i amb el Pla per a la Llengua i la Cohesió Social (Govern tripartit) (Gomà i Sánchez, 2005).

Com a resultat d'aquesta evolució, avui l'ensenyament primari a Catalunya té el català com a llengua vehicular clarament majoritària, tal com mostra l'evolució quantitativa de l'alumnat del gràfic 4. D'acord amb les dades del darrer cens lingüístic realitzat pel Departament d'Educació (curs 1999-2000), l'ensenyament en català —grup que inclou tant les escoles en què tota la docència es realitza en català com aquells centres en què s'imparteix una assignatura en castellà, a banda de les assignatures de llengua i literatura castellaness— acull pràcticament el 96 % de l'alumnat. L'ensenyament àmpliament bilingüe acull poc més del 4 % de l'alumnat i l'ensenyament exclusivament en castellà —així com altres opcions, com l'ensenyament en llengües estrangeres— té una presència quantitativament marginal.

GRÀFIC 4
*Evolució de l'alumnat d'ensenyament primari a Catalunya
segons la llengua d'escolarització
1986-2000 (en percentatges)*

FONT: Censos lingüístics escolars del Departament d'Educació.

Ara bé, fins a quin punt aquestes dades són fiables i precises? Partint d'una mostra de cent trenta-dues escoles explorades entre 1998-1999 i 1999-2000, Vial i Canals identifiquen un 10 % d'escoles on:

president de la Generalitat com la consellera d'Ensenyament van admetre públicament i de manera explícita que la política lingüística escolar estava lluny de donar els resultats desitjats, i en què hom va començar a plantejar obertament els reptes de les noves immigracions per a la llengua catalana.

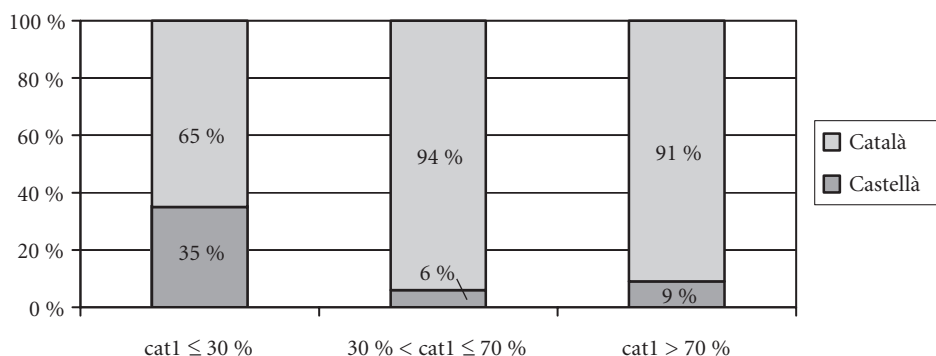
El professorat parla als alumnes una mica més en català que en castellà. Els alumnes parlen als professors tant en castellà com en català i els alumnes entre ells parlen més en castellà que en català. Un 10,4 % d'escoles de la mostra s'ajusten a aquesta caracterització. (Vial i Canals, 2002: 22)

D'acord amb les mateixes dades, la situació en contextos no docents era pràcticament la mateixa, ja que en un 9,4 % de centres els entrevistats declaraven que el professorat parlava tant en català com en castellà als alumnes. A aquest percentatge encara calia afegir un 21,3 % d'escoles en què el professorat parlava «més en català que en castellà» (Vial i Canals, 2002: 23).

Per la seva banda, segons l'explotació de Galindo (2005) de les dades observades en l'estudi de Vila i Vial entre 1996 i 1999, un 23 % dels torns de paraula dels mestres havien estat pronunciats en castellà i un 77 % en català. És força possible, doncs, que les dades declarades pel professorat sobre les pràctiques lingüístiques a les escoles sobreestimessin la presència del català. Amb tot, cal recordar que la mostra d'interaccions entre docents i discents al treball de Vila i Vial era comparativament reduïda, ja que l'objectiu del treball eren les relacions entre alumnes. A més a més, els enregistraments d'aquest treball es van realitzar en contextos informals, d'esbarjo, que probablement afavorien l'ús del castellà en aquelles escoles en què el català no és llengua familiar majoritària entre els alumnes.

De fet, això és precisament el que es detecta en segmentar els usos dels docents segons el percentatge de catalanoparlants familiars al centre («condició lingüística del centre») (vegeu el gràfic 5). A les escoles on hi havia més d'un 70 % de no catalanoparlants (primera columna), una part molt significativa dels torns de parla produïts pels docents eren en castellà (35 %); en canvi, a la resta de centres aquest percentatge disminuïa i quedava per sota del 10 %.

GRÀFIC 5
*Llengua emprada pels mestres per adreçar-se a l'alumnat de sisè
 en situació d'esbarjo
 segons el percentatge d'alumnat catalanoparlant familiar al centre Catalunya
 (percentatges de torns de paraula)¹¹*

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Si de la llengua emprada pels mestres passem a la que usa l'alumnat per dirigir-se als docents, la situació es modifica sensiblement. En situació docent, Vial i Canals identificaven un percentatge important de centres en què l'alumnat s'adreçava al professorat en castellà o en català i castellà (vegeu la taula 2).

TAULA 2
*Percentatge d'escoles en què l'alumnat no s'adreça al professorat
 normalment en català segons les pràctiques majoritàries*

Llengua de l'alumnat amb els mestres	Situació docent	Situació no docent
«Més en castellà que en català»	—	30,7 %
«Tant en castellà com en català»	10,4 %	
«Més en català que en castellà»		31,5 %
«En català però no sempre»	38,4 %	
Total	48,8 %	62,2 %

FONT: Vial i Canals (2002: 22-23).

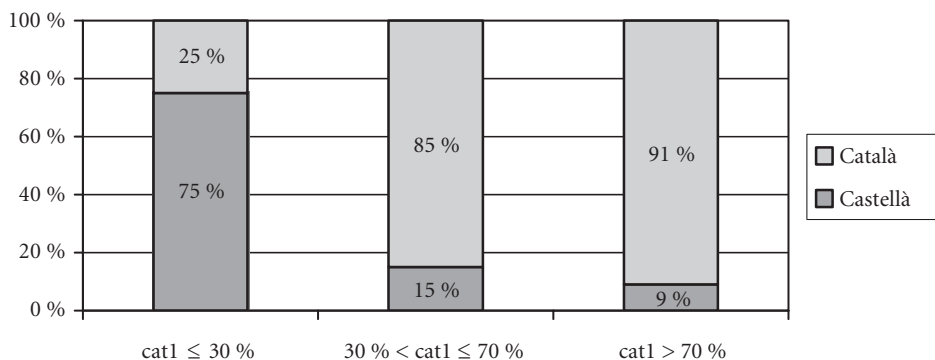
L'anàlisi de Galindo (2005) sobre els materials de Vila i Vial (2000) corrobora l'amplitud i diversitat de pautes bilingües en el comportament dels infants a

11. Les xifres sobre l'ús lingüístic dels docents en adreçar-se als infants s'han obtingut a partir dels 1.202 torns de parla en català o castellà que s'han enregistrat d'aquest col·lectiu en el corpus analitzat.

l'hora de parlar amb adults en una situació d'esbarjo en contextos educatius. La majoria dels torns de paraula dels infants enregistrats adreçant-se a un mestre en els contextos esmentats anteriorment es produïa, a la darrerria dels noranta, en llengua catalana (60,6 % dels torns de parla). Tanmateix, el castellà assolía en aquests contextos una presència molt i molt destacada, fins al punt d'ocupar gairebé un 40 % de les produccions.

Com veïem anteriorment, aquestes pràctiques estaven fortament relacionades amb la composició demolingüística de l'aula. Als centres amb menys d'un 30 % d'alumnat de llengua familiar catalana, fins a un 75 % dels enunciats adreçats als mestres es produïen en castellà (vegeu el gràfic 6). És en aquest context que resulta comprensible el percentatge d'ús de castellà per part dels mestres que veïem anteriorment. En canvi, aquest percentatge era molt més reduït a la resta de centres, encara que no deixava de ser significatiu, tot i que en certa mesura podia explicar-se per fenòmens d'alternança estilística.

GRÀFIC 6
Llengua emprada per l'alumnat de sisè per adreçar-se
als mestres en situació d'esbarjo
segons el percentatge d'alumnat catalanoparlant familiar al centre Catalunya
(percentatges de torns de paraula)¹²

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Quina és la situació actual? A principi de la primavera del 2005, la Conselleria d'Educació féu públiques unes dades relatives a l'ús del català com a llengua vehicular:¹³

12. Els percentatges reproduïts sobre la llengua usada pels infants per adreçar-se als docents s'han construït a partir de set-cents noranta-sis torns de parla en català i castellà.

13. A hores d'ara no hem aconseguit esbrinar d'on provenen exactament aquestes dades i, per tant, quin és el seu veritable abast.

La consellera d'Educació, Marta Cid, ha anunciat un seguit de mesures legislatives per incentivar l'ús acadèmic i social del català, després de constatar un descens de la llengua a les aules. I és que entre el 30 i el 40 % de les classes als instituts catalans es fan en castellà. Educació vol que el català sigui la llengua d'ús comú i per això prepara un nou decret de drets lingüístics dels alumnes i garantir els nivells suficients entre el professorat per ensenyar en la llengua pròpia del país, el català.

Les classes als instituts catalans es fan entre el 30 i el 40 % en castellà i als centres d'educació primària, entre un 10 i un 20 %, segons els resultats de la inspecció educativa sobre el conjunt dels centres docents, tant públics com privats. (Catalunya Informació, citació reproduïda a la llista InfoZèfir [29 abril 2005], <http://www.mail-archive.com/infozefir@listserv.rediris.es/msg00799.html>)

Sintetitzem, doncs. Contràriament a allò que planteja l'eslògan avançat per alguns opinadors, el català ha avançat a l'escola, però encara resta un bon nombre d'aules per guanyar. D'una banda, hi ha un percentatge petit, però significatiu, de centres en què el català no és la llengua vehicular *normal*. D'una altra, hi ha un percentatge significatiu d'alumnat que no ha arribat a incorporar l'hàbit d'adreçar-se en català als mestres i que, en la pràctica, passa pel sistema educatiu català com a monolingües castellanòfons.

El percentatge d'aules d'educació primària que no funcionen en català sembla que és ara com ara superior al que suggerien les dades oficials cinc o sis anys enrere. Ara bé, no estem en condicions de discernir amb precisió si aquestes xifres corresponen a un increment real de la docència en castellà o més aviat a l'afloreament de comportaments anteriorment no declarats. L'arribada d'infants hispanoamericans i d'altres procedències pot haver incrementat l'ús del castellà a les aules de primària, però és més que possible que, a banda de capgirar uns comportaments sòlidament assentats, aquests infants hagin empès una mica més cap al castellà unes pràctiques que anteriorment ja devien ser, com a molt, bilingües.

5. LES COMUNICACIONS INDIVIDUALITZADES DE L'ALUMNAT

5.1. Es parla català als patis de Catalunya?

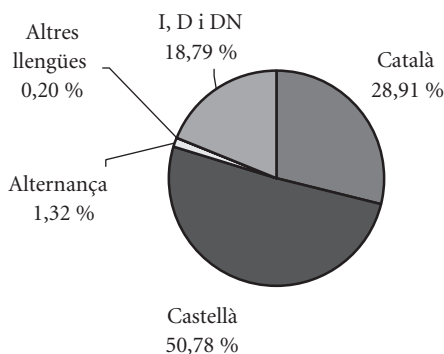
A l'apartat anterior hem constatat que, d'acord amb totes les fonts disponibles, el català ha esdevingut majoritari com a llengua de docència a l'ensenyament primari a Catalunya. Pel que fa a aquest nivell d'ensenyament, i tenint en compte que el català era pràcticament absent a les aules a les acaballes del franquisme, hom pot sostenir que, efectivament, «hem guanyat l'escola», per bé que encara quedi un espai gens menyspreable per a l'avenç del català com a llengua

vehicular, especialment en les àrees de màxim impacte de les antigues i noves immigracions.

Ara és, doncs, l'hora de girar els ulls cap als usos interpersonals més individualitzats de l'alumnat. L'escola ha funcionat fins ara mateix com a punta d'espasa de la normalització lingüística del català i bona part de la societat catalana esperava que els usos privats de les noves generacions seguirien un ritme de catalanització similar al dels usos vehiculars. Tanmateix, això no ha estat així. D'acord amb els resultats de l'únic estudi basat en enregistraments d'una mostra àmplia d'escoles de tot Catalunya (l'estudi del corpus de Vila, Vial i Galindo —vegeu Vila i Vial, 2000, i Galindo, 2005—), en les seves estones d'esbarjo, els infants catalans de sisè d'educació bàsica de finals dels noranta parlaven força més en castellà que en català. En xifres concretes, sobre el total d'enunciats adreçats a companys, produïen un 51 % de torns de paraula en castellà i un 29 % en català; la resta de torns de paraules eren lingüísticament irrelevants,¹⁴ d'adscripció dubtosa,¹⁵ només contenien noms propis o alternaven les dues llengües (vegeu el gràfic 7). Aquestes xifres esdevenen 63 % en castellà i 36 % en català si els càlculs no inclouen els torns dubtosos i irrelevants (vegeu el gràfic 8).

GRÀFIC 7

Percentatge de torns adreçats a iguals segons la llengua (amb D, DN i I)

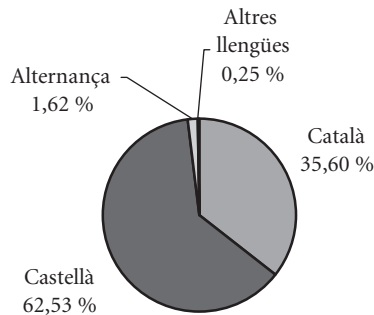
I = torn lingüísticament irrelevant; D = torn d'adscripció dubtosa; DN: torn que només incloua un nom propi.

FONT: Galindo (2005).

14. Com ara els compostos per onomatopeies, rialles o elements no verbals diversos.

15. Normalment breus, com ara «Sí, tu!» / «¡Sí, tú!», «Aquí» o comparables.

GRÀFIC 8
Torns emesos entre iguals segons la llengua (sense D, DN i I)¹⁶

I = torn lingüísticament irrelevant; D = torn d'adscripció dubtosa;
DN: torn que només incloïa un nom propi.

FONT: Galindo (2005).

Al final de la dècada dels noranta, doncs, les pràctiques lingüístiques dels escolars catalans en el context de l'hora del pati estaven polaritzades entre el castellà i el català, i l'ús del primer quasi doblava el del segon. Els torns que incloïen alguna alternança de codis¹⁷ entre aquestes dues llengües constituïen una proporció molt baixa (entre un 1 % i un 2 %) de les dades. Les llengües diferents d'aquestes dues assolien una presència insignificant, motivada sempre per jocs lingüístics o cançons de moda; les llengües de la creixent nova immigració no apareixien al corpus.

Aquests resultats permeten avançar dues conclusions: d'una banda, el català no és la llengua predominant als patis de les escoles de Catalunya; d'altra, el català continua ocupant, en aquests patis, un espai molt significatiu. Un espai, però, que es distribueix de manera molt irregular arreu del país, seguint unes pautes que no són en absolut difícils d'entendre i que tenen més a veure amb la demolingüística que amb la pedagogia o la política lingüística.

En termes generals, el català és parlat als patis en què hi ha infants de llengua familiar catalana. El percentatge d'aquests infants al centre (la condició lingüística de l'alumnat del centre [CLC]) té un pes molt important en la configuració dels usos lingüístics que es registren a cada escola. Tal com mostra el gràfic 9, l'ús del català en els patis de centres amb menys d'un 30 % d'alumnat catalanoparlant (primera columna) és molt inferior (6 %) al percentatge d'ús del català en els centres on l'alumnat catalanoparlant familiar està entre un 30 % i un 70 %

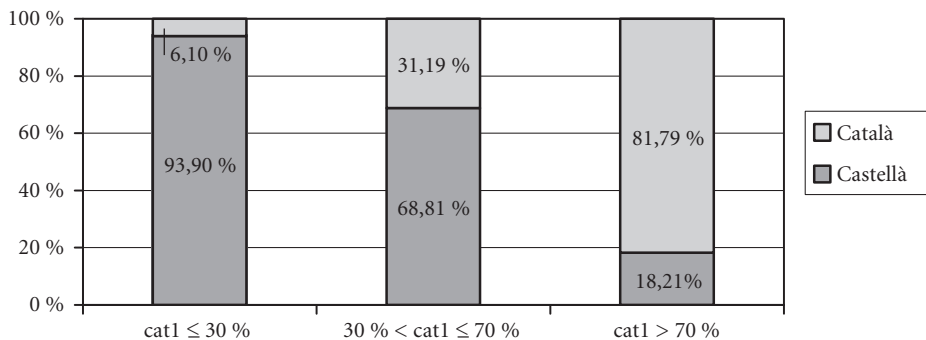
16. Els percentatges d'aquest gràfic s'han construït sobre una base de 23.638 torns de parla.

17. Incloem sota aquest rètol tota inserció d'elements d'una segona llengua (L2) plenament activada; no hi incloem els manlleus establerts (és a dir, amb certa difusió) en la llengua receptora, els fenòmens de convergència sintàctica ni les interferències foneticofonològiques.

(segona columna), on la producció en català ateny un 31 %. I aquest percentatge és considerablement inferior al que es registra en els centres amb més d'un 70 % de catalanoparlants familiars (tercera columna), on la llengua del pati és molt clarament el català (82 %).

GRÀFIC 9

Percentatge de torns de paraula en català i en castellà segons la condició lingüística del centre (percentatge d'alumnat catalanoparlant)

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

El català no sols és present als patis de les escoles catalanes, sinó que fins i tot arriba a ser dominant en un bon nombre de centres. Ara bé, el gràfic 9 palesa que la posició del català en contextos que l'afavoreixen és inferior a la del castellà en contextos que afavoreixen aquesta altra llengua: si als centres amb menys del 30 % d'alumnat catalanoparlant gairebé el 94 % dels torns de parla són en castellà, la llengua familiar de la majoria de l'alumnat, als centres amb més del 70 % d'alumnat catalanoparlant només un 82 % dels torns que es produeixen són en català. A les escoles intermèdies guanya l'ús del castellà, en una proporció de 69 % a 31 %, en detriment del català. En altres paraules, i com veurem de manera sistemàtica, l'ús del castellà sol ser superior a la seva demografia, mentre que l'ús del català és inferior al seu nombre de parlants familiars.

En comptes del percentatge d'alumnat catalanoparlant familiar, hom pot girar els ulls vers la presència del català a la zona on s'ubica l'escola. A manca de dades d'ús, hom va partir de les dades disponibles en el moment de plantejar l'estudi, i una anàlisi de conglomerats va permetre d'aplegar les localitats, districtes i barris del país en cinc zones segons el coneixement de català oral (entendre i parlar). És el que hom va denominar la «condició lingüística ambiental» (CLA) de l'escola (taula 3).

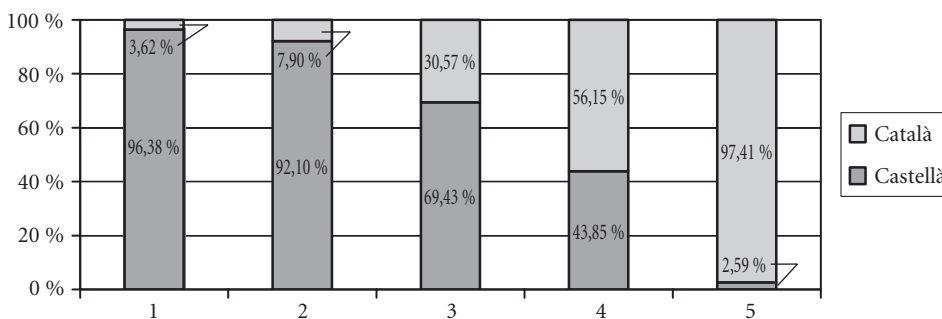
TAULA 3
*Descripció del coneixement oral de català de la població resident a cadascuna
 de les cinc zones (localitats i districtes) de CLA*

Zona	Entén el català (%)	Sap parlar el català (%)
1	85	43
2	92	61
3	96	73
4	98	85
5	100	94
Mitjana de Catalunya	93	68

FONT: Idescat, elaboració pròpia a partir del cens del 1991 (Vila i Vial, 2000: 13).

Els resultats d'encreuar els usos lingüístics amb la condició lingüística ambiental de l'escola són —com s'esperava— molt semblants als anteriors. En síntesi, hom constata que, a mesura que creix el coneixement declarat del català a la zona on s'ubica l'escola, l'ús del català augmenta i el del castellà disminueix (vegeu el gràfic 10).

GRÀFIC 10
*Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons el coneixement
 de català oral de l'àrea d'ubicació de l'escola (CLA)*

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

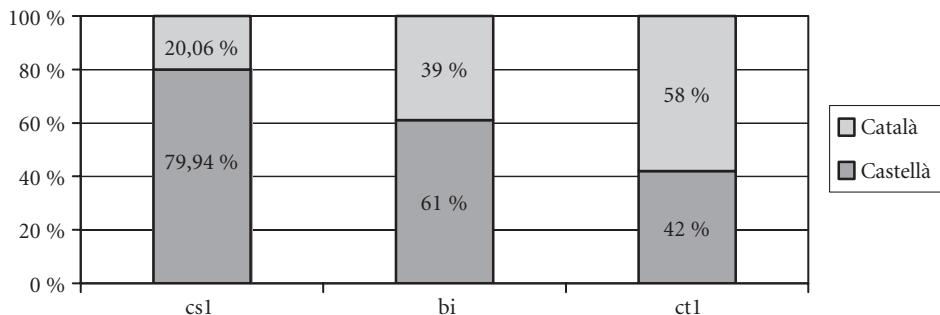
5.2. Qui és que parla la llengua de l'altre?

Als patis de Catalunya es parla castellà i català, i el primer hi és de molt la llengua més emprada. Per a entendre aquest avantatge del castellà cal tenir present, en primer lloc, la configuració demolingüística que veïem a l'apartat 2 d'aquest article. Ara bé, fins i tot en la hipòtesi que els catalanoparlants familiars estigues-

sin depassant els castellanoparlants familiars a les aules en termes percentuals, l'avantatge del castellà continuaria existint per una altra causa: la propensió a emprar les respectives segones llengües és diferent segons la llengua familiar de l'infant.

D'acord amb les dades disponibles (vegeu el gràfic 11), en les interaccions espontànies a l'hora del pati, tant catalanoparlants (ct1) com castellanoparlants (cs1) tendeixen a utilitzar més la llengua apresada a la llar que la segona llengua. Ara bé, el manteniment de la llengua familiar és força desequilibrat: quatre de cada cinc torns que emeten els castellanoparlants són en la llengua familiar, mentre que els catalanoparlants només pronuncien en català tres de cada cinc torns. Per la seva banda, el comportament dels bilingües familiars (bi) es troba a mig camí del dels altres dos grups lingüístics, tot i que s'acosta més al dels castellanoparlants: emeten més torns en castellà (3 de cada 5) que en català.

GRÀFIC 11
 Percentatge de torns de parla en català i en castellà en interaccions
 entre iguals segons la llengua familiar del parlant

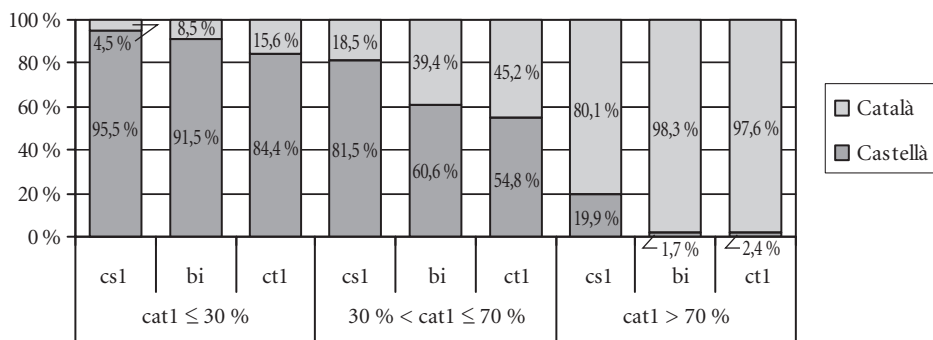

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

No cal dir que la proporció d'ús de la primera i la segona llengua depèn fortament de la condició lingüística del centre. Així, si, en termes globals, els castellanoparlants emeten molts més torns en castellà (80 %) que en català (20 %), la proporció varia segons el percentatge de catalanoparlants del centre (vegeu el gràfic 12): en les escoles amb més del 70 % d'alumnat no catalanoparlant, els castellanoparlants produeixen el 96 % dels torns en castellà; contràriament, en les escoles en què l'alumnat no catalanoparlant no arriba al 30 %, els torns en castellà d'aquest grup no sobrepassen el 20 %. Un fenomen semblant es dona entre els catalanoparlants, en aquest cas per al català. D'alguna manera, la llengua de la llar de cada infant s'adequa a la llengua familiar predominant a l'escola, que regeix els usos lingüístics.

GRÀFIC 12

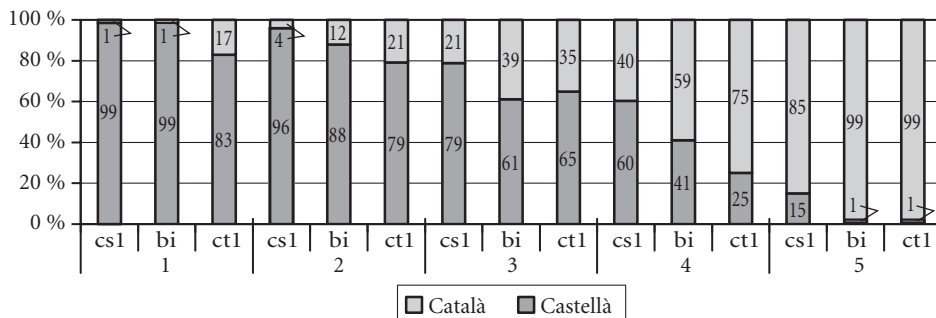
Percentatge de torns de parla en català i en castellà en interaccions entre iguals segons la llengua familiar del parlant i el percentatge d'alumnat catalanoparlant familiar al centre

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Aquesta mateixa tendència s'observa quan hom controla el percentatge de torns de parla en cada llengua pel coneixement de català en l'àrea d'ubicació de l'escola o condició lingüística familiar (vegeu el gràfic 13): en zones amb un baix coneixement ambiental de català (CLA = 1), els infants analitzats enraonen més castellà que català; a mesura que augmenta el coneixement ambiental de català, es van incrementant els usos en aquesta llengua en tots tres grups lingüístics. Tanmateix, l'increment és molt més evident en els bilingües i catalanoparlants, que parlen gairebé sempre en català a les zones 5 (99 % dels torns de parla), que en els castellanoparlants (hi registren un ús de català del 85 %). A la banda esquerra del gràfic s'observa el fenomen contrari: els castellanoparlants i els bilingües usen més el castellà (al voltant del 99 %) que els catalanoparlants (83 %). El conjunt de bilingües constitueix el grup més camaleònic, que s'assimila als castellanoparlants quan aquests són majoria (CLC = menys del 30 % d'alumnat catalanoparlant) o quan el coneixement de català és baix (CLA = 1), i es comporta com els catalanoparlants quan aquests superen els altres en nombre (CLC = més del 70 % d'alumnat catalanoparlant) i a la zona es detecta un coneixement de català superior (CLA = 5).

GRÀFIC 13
 Percentatge de torns de paraula en català i en castellà
 segons la llengua familiar de cada infant i el grau de coneixement oral
 de català a la zona d'ubicació de l'escola

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

5.3. Hi ha normes de tria lingüística clares, als patis de Catalunya?

Nascuda i desenvolupada amb una forta autonomia respecte de la sociolingüística hegemònica —de matriu bàsicament nord-americana—, la tradició de recerca catalana s'ha servit a bastament de la noció de *norma d'ús*. Aquesta noció, que intenta sintetitzar quins són els comportaments hegemònics en una comunitat determinada, resulta heurísticament i metodològicament interessant en molts sentits. L'anàlisi basada en la identificació de normes d'ús permet transcendir la simple descripció anecdòtica, ja que facilita la categorització dels comportaments estudiats i els emmarca socialment en connectar els determinants macrosocials i les condicions d'interacció. La norma, a més a més, trava de manera fàcilment comprensible la relació entre els coneixements, els usos, les representacions i la posició social dels participants en una interacció en el marc d'una estructura social determinada. Més encara, en la mesura que una norma lingüística estableix els límits del que és correcte i incorrecte, la identificació adequada de la norma vigent —o de les normes en contacte i/o competència— proporciona el marc adequat per a comprendre el fenomen de la transgressió: sense normes no hi ha transgressió; sense normes, la transgressió no té significat social.

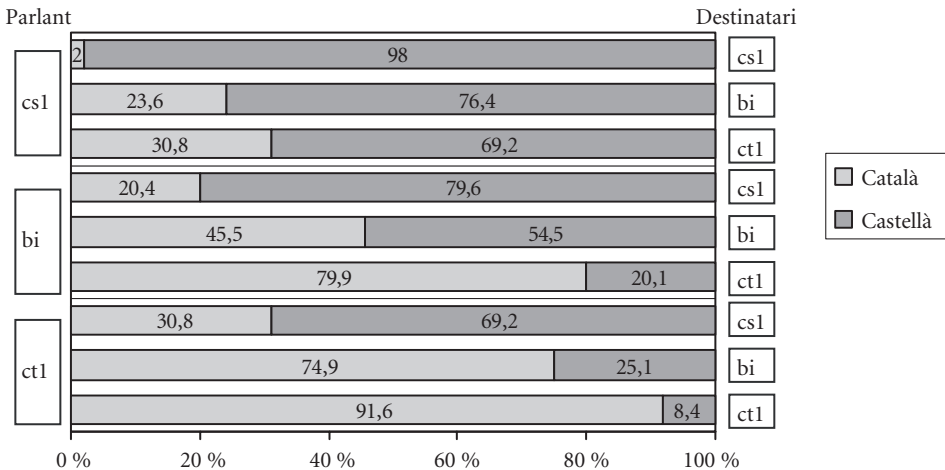
D'ençà de la introducció d'aquest concepte en la sociolingüística catalana, la majoria dels autors han assenyalat que la norma de tries lingüístiques predominant al país és la que s'ha denominat, entre altre noms, «norma d'adaptació», «de convergència automàtica» o «de subordinació» al castellà, o fins i tot «norma d'ús restrictiva del català». A grans trets, aquesta norma es caracteritzaria pel fet de postular que a Catalunya els comportaments individuals es basen en l'adscripció individual a un grup lingüístic —el grup catalanoparlant o el grup caste-

llanoparlant. Tots dos grups emprarien la seva llengua per als usos endogrups orals, mentre que els usos intergrupals es realitzarien per defecte en castellà. La norma estipula, per tant, que els catalanoparlants estarien en bona mesura *obligats* a convergir cap al castellà en adreçar-se a un castellanoparlant, mentre que aquests quedarien exempts d'aquesta obligació.

El fet de disposar d'un corpus considerable d'enregistraments permet confirmar l'existència o no de normes d'ús que regulen la tria de llengües als patis de Catalunya. Per fer-ho, hom ha analitzat els comportaments partint de tres grups de llengua familiar: catalanoparlants familiars, bilingües familiars i castellanoparlants familiars.

D'acord amb les dades recollides, en les relacions endogrups, els infants dels grups familiarment monolingües se serveixen molt principalment de la seva primera llengua (gràfic 14): el 98 % dels torns de parla emesos per castellanoparlants i adreçats a membres del mateix grup lingüístic es produeixen en castellà; entre catalanoparlants la llengua d'ús majoritari és el català, però en una proporció menor (el català és la llengua del 92 % dels torns). Pel que fa als intercanvis entre bilingües familiars, aquests es troben a mig camí entre el dels altres dos grups, però amb un lleuger acostament al dels castellanoparlants: 55 % de castellà en oposició a 45 % de català.

GRÀFIC 14
 Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua familiar del parlant i la del destinatari

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Si de les interaccions entre parlants del mateix grup passem, al mateix gràfic, a les interaccions exogrups, la situació canvia substancialment, ja que en tots els casos es detecta un cert ús de les dues llengües. Els castellanoparlants se serveixen

progressivament més del català d'acord amb la llengua familiar de l'interlocutor: el 2 % de català que empraven per parlar amb membres del seu mateix grup lingüístic augmenta fins al 24 % en els torns adreçats a bilingües i fins al 31 % en les relacions amb catalanoparlants. Els usos lingüístics dels catalanoparlants segueixen tendències semblants pel que fa al castellà: si aquesta era la llengua del 8 % dels torns en les relacions endogrups, en les interaccions amb bilingües constitueix el 25 % i representa el 69 % dels torns adreçats a castellanoparlants. Ara bé, l'ús de la segona llengua per part dels catalanoparlants és molt més significatiu que no pas en els castellanoparlants. Per la seva banda, els bilingües tendeixen a adaptar-se a la llengua de l'interlocutor: parlen en català als catalanoparlants i en castellà als castellanoparlants en el 80 % dels casos, respectivament.

En altres paraules: en termes quantitius, si bé hi ha un ús d'ambdues llengües per part de tots tres grups lingüístics, la tendència principal és convergir cap al castellà per part de catalanoparlants i, sobretot, dels bilingües familiars. Aquesta convergència cap al castellà es produeix en dos de cada tres enuncis dels catalanoparlants amb castellanoparlants i en vuit de cada deu dels bilingües cap a castellanoparlants. No hi ha, per tant, un compliment categòric de la norma de convergència al castellà, però, en termes generals, els capteniments dels informants s'hi acosten molt considerablement.

Atès el que hem constatat en els apartats anteriors, és obvi que les tries lingüístiques no es produeixen de la mateixa manera arreu del territori. Cal, per tant, analitzar com es reparteixen els torns de parla recollits. Ara bé, a l'hora de valorar els percentatges de torns en català i en castellà, convé tenir present que hom no va comptar pas amb un nombre suficient de mostres de totes les combinacions possibles de *a*) llengua familiar del parlant per *b*) llengua familiar de destinatari en cada tipus de centre segons *c*) el percentatge de catalanoparlants inicials a l'aula; en alguns casos, els torns de paraula recollits foren molt pocs i les xifres han de prendre's amb la màxima cautela (vegeu la taula 4).

TAULA 4

Nombre absolut de torns de paraula recollits segons la llengua familiar del parlant, la llengua familiar del destinatari i la condició lingüística del centre¹⁸

Percentatge de catalanoparlants inicials a l'aula	Llengua familiar del parlant	Llengua familiar del destinatari		
		cs1	bi	ct1
Menys del 30 %	cs1	841	875	356
	bi	243	22	40
	ct1	363	52	26
Entre el 30 % i el 70 %	cs1	291	189	452
	bi	208	19	244
	ct1	449	285	119
Més del 70 %	cs1	44	32	247
	bi	35	14	153
	ct1	207	102	484

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo*.

Si analitzem la distribució dels torns de paraula en català i en castellà segons la composició demolingüística del centre (percentatge de catalanoparlants inicials), els resultats són els que apareixen als gràfics següents. En primer lloc, a les escoles amb més d'un 70 % d'alumnat no catalanoparlant familiar el castellà senyoreja de tal manera que pràcticament s'imposa fins i tot en les converses endogrupalment entre catalanoparlants (vegeu el gràfic 15). En aquests centres el 93 % dels torns cs1 → ct1 i el 95 % dels intercanvis ct1 → cs1 són en castellà, i les relacions ct1 → ct1 es desenvolupen en català i castellà al 50 %.¹⁹ També els torns produïts pels bilingües familiars són majoritàriament en castellà, amb la sola excepció dels bi → bi.²⁰

En altres mots, en aquests centres el pes del castellà és tan fort que aquest idioma fins i tot penetra pregonament en les relacions entre catalanoparlants i bilingües familiars.

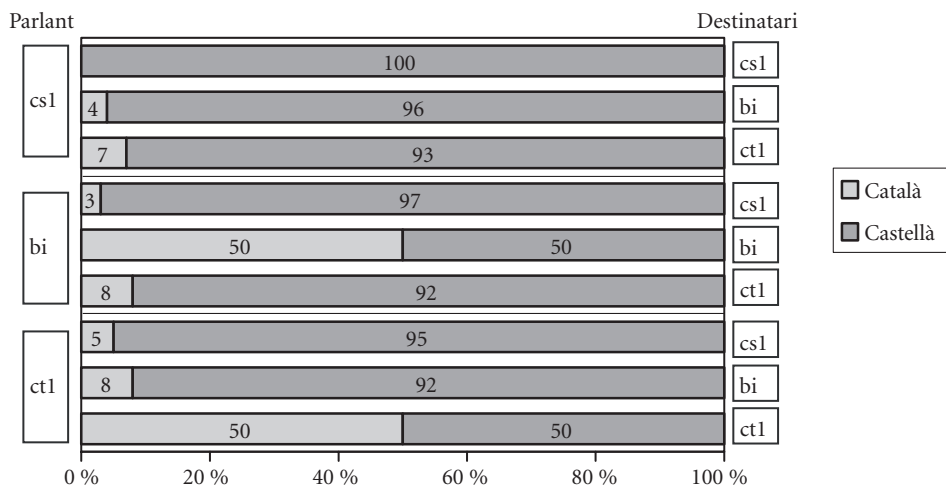
18. La diferència entre aquestes xifres i el nombre total de torns de parla enregistrats en les converses entre iguals es deu al fet que no es coneix la llengua familiar del parlant o del destinatari d'alguns torns de parla.

19. Reproduïm aquesta xifra tot i que cal tenir en compte que es basa en un nombre de casos poc significatiu: als centres de tipus 1 només s'han recollit vint-i-sis torns de parla emesos per catalanoparlants i adreçats a membres del mateix grup lingüístic, en què n'hi ha tretze en cada llengua.

20. Altra vegada cal deixar constància que els percentatges d'ús lingüístic per a les relacions bi → bi s'han construït a partir d'un nombre exigü de torns de parla: vint-i-dos torns.

GRÀFIC 15

Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua familiar del parlant i la del destinatari a qui s'adreça, en centres amb menys d'un 30 % d'alumnat catalanoparlant

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

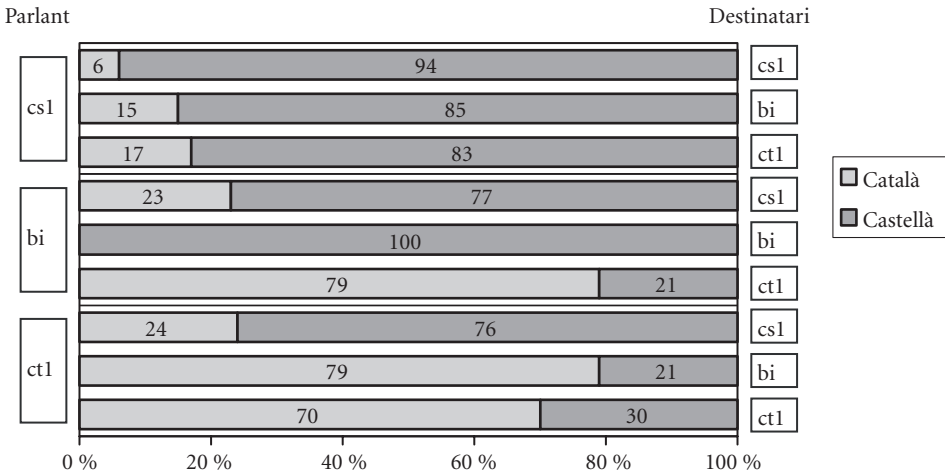
La situació no és ben bé la mateixa als centres on el percentatge de catalanoparlants familiars oscil·la entre el 30 % i el 70 % (vegeu el gràfic 16). Aquí els castellanoparlants continuen fent poc ús del català per a les relacions interpersonals, tot i que aquest no és del tot negligible en les relacions amb catalanoparlants i bilingües (15 % i 17 %). Els bilingües, per la seva banda, es decanten pel castellà o pel català en funció de la llengua de l'interlocutor.²¹ Els catalanoparlants, en canvi, fan un ús majoritari del català, tot i que passen massivament al castellà amb els interlocutors castellanoparlants.

En altres mots, en centres demolingüísticament *mixtos* tindríem uns capteniments propers als que marca la norma de convergència al castellà.

21. L'exigüitat de torns de bilingüe a bilingüe (només dinou) fa molt poc representativa la xifra de 100 % en castellà que apareix al gràfic.

GRÀFIC 16

Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua familiar del parlant i la del destinatari a qui s'adreça, en centres amb més del 30 % i menys del 70 % d'alumnat catalanoparlant

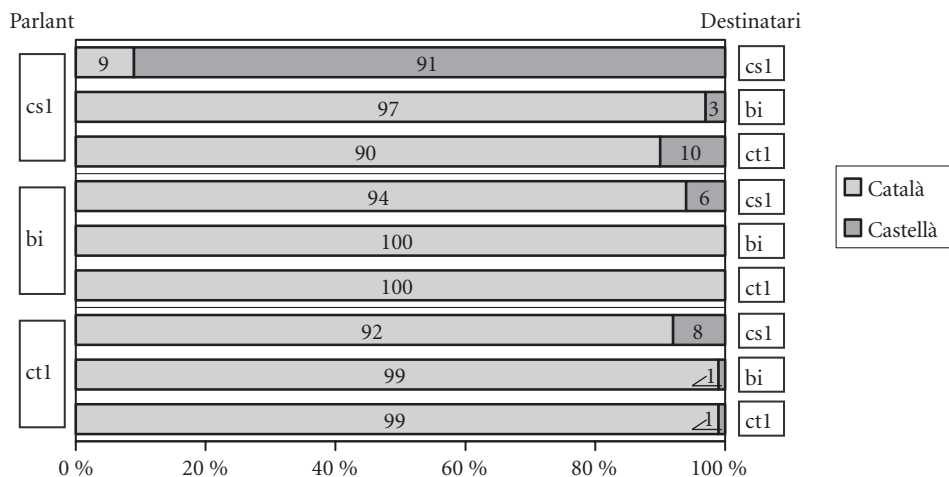
FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Finalment, la situació varia substancialment a les escoles en què l'alumnat catalanoparlant supera el 70 %. En aquests centres (vegeu el gràfic 17) el català predomina en gairebé totes les interaccions, només el 10 % dels torns entre cs1 → ct1 i el 8 % entre ct1 → cs1 són en castellà. Ara bé, a diferència d'allò que veïem en els centres amb menys catalanoparlants, aquí el català no penetra significativament en les interaccions entre castellanoparlants (només el 9 % es desenvolupa en català).²²

22. De la mateixa manera que als centres amb menys catalanoparlants inicials s'advertia que s'havien enregistrat poques interaccions entre parlants catalanoparlants, cal tenir present que als centres amb més catalanoparlants s'han observat pocs intercanvis comunicatius (quaranta-quatre torns de parla) entre castellanoparlants. Aquest fet aconsella llegir els percentatges corresponents amb precaució.

GRÀFIC 17

Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua familiar del parlant i la del destinatari a qui s'adreça, en centres amb més d'un 70 % d'alumnat catalanoparlant

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Una gradació similar a aquesta també es detecta si en comptes d'analitzar les dades segons la concentració de catalanoparlants a l'aula hom analitza les tries en funció del coneixement de català a l'entorn (condició lingüística ambiental): com menys coneixement de català, més pes del castellà, i a l'inrevés.

Sintetitzant, doncs: en termes generals, i partint de les dades quantitatives recollides, hom pot sostenir que les tries de llengües (català/castellà) als patis de Catalunya es regeixen per unes pautes que s'acosten poderosament a la norma de convergència o de subordinació al castellà. En termes generals, els castellanoparlants viuen molt més instal·lats en la seva primera llengua que no pas els catalanoparlants, molt més avesats a passar a la segona llengua. Aquestes pautes són especialment clares en les aules demolingüísticament mixtes. En els casos de mínima concentració de catalanoparlants familiars, el castellà penetra amb força en les relacions entre catalanoparlants. En els casos intermedis, els castellanoparlants continuen comportant-se com si tinguessin *dispensa de parlar en català*, sòlidament instal·lats en la seva llengua familiar. Aquesta dispensa només sembla que s'aixeca efectivament en centres en què hi ha màxima concentració de català.

Aquests resultats suggereixen com a mínim tres reflexions de cert abast teòric, metodològic i pràctic. En primer lloc, les dades enregistrades aquí comentades reblen, per si calia, la necessitat de prendre sempre amb cautela els resultats de comportaments lingüístics declarats, sobretot quan aquests evoquen uns usos poc arrelats en realitats concretes o d'opinions sobre situacions teòriques. Per posar-ne només un exemple molt clar, tal com encertadament assenya-

lava Fabà (2005: 177), no era creïble —per inflat— que l'any 2003 un 47 % de les persones d'identificació castellanòfona entre quinze i vint-i-nou anys parlessin en català amb els «amics de llengua catalana».

En segon lloc, la interpretació correcta d'aquestes dades demana resoldre prèviament la qüestió de quin ha estat l'abast real, en termes històrics, de la norma de convergència cap al castellà. D'ençà com a mínim de Calsamiglia i Tusón (1980) i de Woolard (1989), nombrosos autors han anat titllant de «tradicional» la norma de convergència al castellà per part dels catalanoparlants i l'han tractada com si fos la norma de comportament quasi universal d'aquesta població des de molt temps enrere. Si això fos així, és a dir, si la convergència al castellà s'hagués estabilitzat durant molt de temps com l'única norma de comportament possible, els percentatges d'incompliment d'aquesta norma detectats en les escoles de més concentració de catalanoparlants —i fins i tot en escoles demolingüísticament mixtes— implicarien que s'ha produït un canvi. Si més no en aquestes escoles, hom hauria reeixit a modificar la norma de manera significativa, ja que hi hauria un percentatge de castellanoparlants que s'incorporarien a l'ús actiu del català.

Ara bé, hi ha la possibilitat que aquesta lectura optimista sigui errònia. I en aquesta lectura té molt a veure la comprensió adequada del procés de difusió del coneixement i l'ús del castellà en la societat catalana. En aquest sentit, caldria replantejar —de fet, caldria evitar— el qualificatiu de *tradicional* per a la norma de convergència al castellà. Per bé que aquest comportament s'estengué entre les elits socials a partir de la segona meitat segle XIX i anà arribant progressivament a més i més capes socials, és obvi que la majoria de la població de Catalunya no la va practicar fins ben entrat el segle XX.²³ En aquest sentit, l'única norma de comportament tradicional de debò seria el manteniment del català davant dels no catalanoparlants, que hauria produït la integració de les primeres onades d'immigrants del segle XX; el que caldria preguntar-se és en quin moment el manteniment del català davant dels no catalanoparlants deixà de ser la norma social majoritària entre els autòctons (als anys quaranta?, seixanta?, vuitanta?), on i com deixà de ser-ho, i en quin moment aquest comportament esdevingué veritablement residual.²⁴

Totes aquestes preguntes enllacen directament amb la lectura dels resultats exposats. Si la norma de convergència fa dècades que és universal, l'adopció del català per part dels infants castellanoparlants és un resultat innovador de l'escola. Ara bé, no podria ser que aquesta adopció, que es produeix sobretot en entorns

23. Sobretot perquè la majoria de la població autòctona, massivament sense escolaritzar i sense contacte amb hispanòfons, no aprengué castellà efectivament abans d'aquest període.

24. És ben probable que el lector principatí més gran de trenta anys no hagi de fer gaires esforços per recordar personalment individus de generacions anteriors del seu propi entorn, potser alguns encara vius, que no passaven al castellà, sobretot en entorns no metropolitans.

de feble presència de no catalanoparlants, sigui sobretot el reflex dins l'aula d'un procés d'incorporació a l'ús del català vigent també fora de les aules? El mateix procés que han viscut les desenes de milers d'adults de primera llengua castellana que aprengueren català abans que aquest idioma fos introduït a l'escola, per simple osmosi social?

I és que les dades exposades plantegen un dubte molt significatiu per a la política lingüística escolar, tant a Catalunya com a la resta del domini lingüístic —i, de fet, per a totes les comunitats lingüístiques amb llengües amenaçades. Quin és l'impacte real que pot exercir el model lingüístic escolar adoptat en la promoció de l'ús de la llengua subordinada?

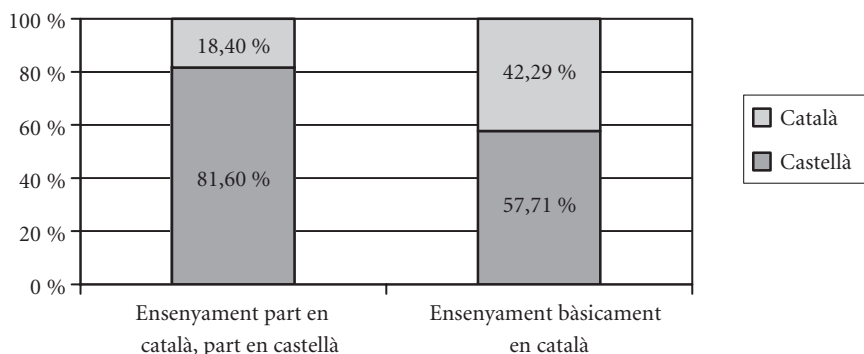
5.4. Incideix, l'escola, en els usos interpersonals individualitzats?

Els apartats anteriors han palesat l'enorme influència del context demolingüístic en la configuració dels usos interpersonals privats de l'alumnat. On queda, doncs, el paper de l'escola en la promoció de l'ús?

L'estudi de Vial i Canals (2002: 43-44) va demanar a una mostra d'escolars que mesuressin l'ús de català i de castellà en general, d'una banda, en el marc de l'escola i, d'una altra, en les relacions exteriors a l'escola. El resultat d'aquestes dades —declarades— indicava que els usos a l'escola eren més aviat equivalents (el 50 % deia que parlava en català amb la meitat o més dels interlocutors escolars, i l'altra meitat, que el parlava amb menys de la meitat d'interlocutors). Ara bé, quan la pregunta es realitzava en relació amb els interlocutors de fora de l'escola, els resultats es modificaven sensiblement: un 62 % dels informants deien que parlaven en català amb menys de la meitat dels interlocutors i només la resta (38 %) deien que parlaven en català amb la meitat o més. En altres mots, l'escola es perfilava com un espai de promoció de l'ús interpersonal del català, tant institucionalitzat com individualitzat.

Ara bé, si ens restringim a les comunicacions amb els iguals (essencialment individualitzades), les coses prenen tot un altre aspecte. L'estudi de Vila, Vial i Galindo va aplegar dades d'ús en dues tipologies de centres: d'una banda, en escoles amb docència parcialment en català i parcialment en castellà; d'una altra, en centres que impartien tota o pràcticament tota la docència en català. I, a primera vista, aquesta diferència es traduïa en un ús més ampli del català en les segones que no pas en les primeres, tal com mostra el gràfic 18.

GRÀFIC 18
 Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua
 en què s'imparteix la docència a l'escola

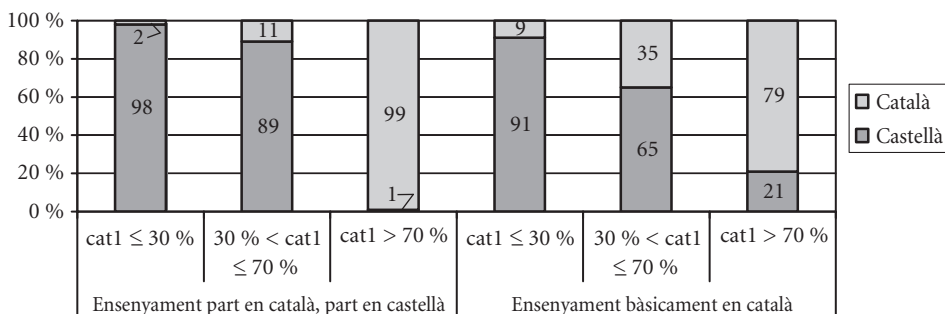

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

Ara bé, aquesta lectura del paper de l'escola en els usos lingüístics interpersonals individualitzats resulta excessivament apressada. Cal tenir en compte que la majoria dels centres que declaren que imparteixen part de la docència en castellà s'ubiquen en zones lingüísticament molt descatalanitzades i atenen una clientela predominantment castellanoparlant. Convé, per tant, matisar aquestes dades mitjançant la condició lingüística del centre (vegeu el gràfic 19).

L'encreuament de la llengua de la docència amb la llengua inicial de l'alumnat permet extreure una sèrie de reflexions prou interessants.

GRÀFIC 19
 Percentatge de torns de parla en català i en castellà segons la llengua
 en què s'imparteix la docència a l'escola i el percentatge
 d'alumnat catalanoparlant familiar al centre

FONT: *Corpus Vila, Vial i Galindo.*

En primer lloc, és clarament evident amb les dades que l'ensenyament en les dues llengües en zones d'escassa presència de catalanoparlants implica la desaparició del català com a llengua emprada entre companys. Bé perquè aquests centres no arriben a captar bilingües familiars i catalanoparlants inicials, bé perquè les pràctiques bilingües confirmen la posició subordinada del català si l'entorn escolar no fa prevaler el català, el català es dilueix absolutament.

En segon lloc, en els entorns més catalanitzats, l'ús de les dues llengües com a llengua vehicular no implica més ús del castellà.²⁵ En aquest sentit, el pes de la llengua vehicular és poc rellevant en casos de màxim decantament demolingüístic.

En tercer lloc, és en les situacions demolingüísticament barrejades en què les opcions de llengua vehicular sembla que tenen alguna incidència. De fet, els diversos estudis etnogràfics (vegeu la taula 7 de l'annex) mostren que en centres demolingüísticament mixtos es troben de manera simultània tot de pautes aparentment inconnexes (per exemple, incorporacions de castellanoparlants a l'ús del català i *alhora* decantament de bilingües cap al castellà) que molt probablement tenen a veure amb les orientacions del centre, la construcció de l'entorn escolar, les opcions pedagògiques, etc.

En altres mots, l'escola no modifica substancialment els comportaments dels escolars. Ara bé, és possible que la tria lingüística de l'escola tingui alguns efectes, sobretot en alguns casos. Allà on aquest reforç és probablement més eficaç és *a)* en el manteniment de cert ús del català en contextos de forta minorització i *b)* en la incorporació de castellanoparlants a l'ús actiu del català en els contextos mixtos.

6. ELS REPTES DE LES NOVES IMMIGRACIONS

Tal com hem vist a l'apartat 2, la presència d'infants estrangers a les aules catalanes ha crescut de manera significativa al llarg de la darrera dècada i supera a hores d'ara el 8 % del total de la població escolar. Tot i la innegable transcendència d'aquest fet per al futur del català a mitjan termini, el cert és que ara com ara disposem de molt poques dades fiables, precises i generalitzables pel que fa als captaments lingüístics de les noves immigracions a Catalunya. Diversos factors es conjuminen per afavorir aquest desconeixement. En primer lloc, el creixement dels nous fluxos immigratoris és encara relativament recent, per la qual cosa encara no hi ha prou recerca acumulada. En segon lloc, per motius diversos, les principals eines demoscòpiques no reflecteixen adequadament els comportaments lingüístics dels nous immigrants.²⁶ Finalment, la gran majoria dels treballs

25. Val a dir que els centres bilingües en zones d'alt percentatge de catalanoparlants són molt escassos, de manera que les seves dades han de prendre's amb la màxima precaució.

26. D'una banda, i tal com hem indicat anteriorment, les dades de coneixements lingüístics del cens del 2001 no són utilitzables per als nostres propòsits; d'una altra, l'*Estadística sobre els Usos*

de recerca (socio)lingüística disponibles en relació amb les llengües dels infants de les noves immigracions adopten perspectives molt poc demolingüístiques, la qual cosa n'impedeix una adequada projecció demogràfica.²⁷

L'anàlisi dels comportaments lingüístics de les noves immigracions es complica encara més per dos factors: d'una banda, per la distribució, irregular al llarg del territori; d'altra, per l'heterogeneïtat interna. Pel que fa a la irregularitat de l'assentament territorial, només cal fer un cop d'ull a la taula 5 per entreveure que les pautes dels diferents col·lectius despleguen una variació interna molt acusada que se superposa al ja complex mapa sociolingüístic català.

TAULA 5
Comarques amb més alumnat estranger durant el curs 2004-2005
(dades provisionals)

Comarca	Percentatge	Origen predominant	Comarca	Nombre absolut	Origen predominant
Alt Empordà	17,4	Magrib	Barcelonès	29.525	Amèrica Central i del Sud
Baix Empordà	15,1	Magrib	Vallès Occidental	8.489	Amèrica Central i del Sud
Segarra	14,8	Resta d'Europa (tret de la UE)	Baix Llobregat	7.537	Amèrica Central i del Sud
Alt Urgell	14,2	Resta d'Europa (tret de la UE)	Maresme	4.715	Magrib
Pla de l'Estany	13,1	Resta de l'Àfrica (tret del Magrib)	Vallès Oriental	3.932	Amèrica Central i del Sud

FONT: Dades del Departament d'Educació elaborades per Gomà i Sánchez (2005: 12) i per nosaltres.

Lingüístics de Catalunya 2003 infravalora la presència d'immigrants —sobretot al·loglots— i no recull població de menys de quinze anys.

27. En aquest darrer sentit, convidria que la recerca transcendís una vegada per totes l'estadi de la mera constatació —o de la celebració— de la diversitat («quant es llengües són conegudes [per algú] a Catalunya») i comencés a enfrontar-se obertament amb les dimensions *quantitatives* del multilingüisme de la població (escolar) a Catalunya. L'organització dels recursos existents —la formació del professorat, la incorporació d'assistents de conversa o de mitjancers interculturals, l'organització de les aules d'acollida, l'elaboració de materials *ad hoc*, etc.— exigeix saber quants parlants efectius té cada llengua, quines són usades i quines no pels mateixos parlants, com es configuren en la pràctica a Catalunya els repertoris multilingües dels al·loglots, quines llengües franques utilitzen i per què, com i on les aprenen, fins a quin punt aprenen i/o usen el català i/o el castellà, quines valoracions fan de les llengües que coneixen, quins idiomes es transmeten i quins deixen de transmetre's... Tot un seguit de preguntes per a les quals, ara com ara, no tenim, en el millor dels casos, sinó respostes molt i molt vagues.

Quant a l'heterogeneïtat de les poblacions escolaritzades sorgides de les noves immigracions, totes les fonts coincideixen a assenyalar que el procés d'integració lingüística dels nous immigrants és sensiblement diferent en funció de l'edat dels individus implicats i fins i tot de les característiques psicològiques, de la concentració de les poblacions nouvingudes, de l'origen i llengua o llengües inicials, del projecte migratori (retorn ràpid, mobilitat per l'Estat espanyol o per Europa, o instal·lació definitiva a Catalunya), de les ideologies lingüístiques, de la integració/segregació respecte de les xarxes socials d'autòctons, de l'àrea de residència, de l'ocupació dels pares i de la *visibilitat etnocultural*,²⁸ entre altres factors.

Tant la distribució irregular com l'heterogeneïtat dels col·lectius nouvinguts, que aquí tot just s'insinua, fan que sigui especialment arriscat projectar les dades obtingudes mitjançant un estudi de cas a la totalitat de la població. Per posar-ne només un exemple concret i fàcilment comprensible, si bé disposem d'una anàlisi en profunditat del procés d'aprenentatge del català entre alumnes marroquins a Palafrugell (Baix Empordà) (Maruny i Molina, 2000), no escapen a ningú les dificultats de projectar-ne les conclusions a la Regió Metropolitana de Barcelona, on es concentra més del 40 % de la població d'aquest origen i on es viuen unes condicions força més desfavorables per al català. Si això és així amb els estudis en profunditat, no cal dir fins a quin punt resulta arriscat de projectar les percepcions personals, sovint de caire anecdòtic i circumscrites en entorns molt concrets, a la totalitat dels infants nouvinguts a Catalunya, bàsicament perquè, de casos individuals, se'n troben pràcticament en tots els sentits.

Així doncs, no disposem ni de moltes dades locals ni de dades globals, ens consta que hi ha una marcada heterogeneïtat interna i les estimacions de conjunt resulten agosarades. Podem arriscar-nos, tanmateix, a plantejar algunes línies generals dels usos lingüístics de les noves immigracions? Amb totes les precaucions possibles, sembla possible afirmar que, per a un segment àmpliament majoritari d'infants nouvinguts, el català ocupa una posició secundària, fortament vinculada a la institució escolar.

Com mostra l'estudi de gran part del corpus [d'entrevistes amb infants estrangers escolaritzats a Catalunya] que hem recollit, als espais interns i externs del món escolar s'hi dibuixen pràctiques multilingües, en les qual la llengua castellana adquireix la categoria de llengua local, que alterna a vegades amb altres llengües familiars en els espais sense regulació institucional (les converses en família, entre companys a l'aula, al pati, amb veïns

28. Una part molt significativa de les noves immigracions presenta característiques *fenotípiques* —color de la pell o dels cabells, trets facials, alçada, configuració corporal, etc.— i etnoculturals —indumentària, pentinats, etc.— que s'aparten de les més habituals entre la població autòctona, la qual cosa els converteix en *minories visibles*. Ara bé, si les diferències genètiques de l'espècie humana no permeten parlar de races humanes (Cavalli-Sforza, 1996), és evidentment absurd parlar de diferències *racials* entre persones.

del barri, etc.) i amb el català als espais les pràctiques dels quals són regulats per la institució educativa. Si bé és cert que les orientacions que fan els parlants cap a l'interlocutor [l'entrevistador] i cap a l'activitat de caire institucional que porten a terme [una entrevista en el marc educatiu] fan que el català tingui una presència important en les pràctiques multilingües escolars, també és cert que l'afirmació de l'ús del castellà entre iguals no es categoritza com a transgressió, sinó com un correlat de les pràctiques observades als espais no escolars on viuen i aprenen llengües nois i noies. Segons les seves descripcions, allí el català té una presència minoritària, restringida a pràctiques internes a un grup (entre algunes de les persones anomenades «catalanes») i funcionalment limitada. (Unamuno, 2005: 6)

D'acord amb aquesta apreciació, coincident amb altres estudis parcials i amb l'opinió majoritària dels professionals, i sempre en termes generals, l'actual model lingüístic escolar de Catalunya està aconseguint que el català s'incorpori —més o menys parcialment— al repertori lingüístic dels infants nouvinguts i també reïx a potenciar-ne l'ús actiu en certs contextos, sobretot vinculats amb el marc institucional escolar. Per contra, en termes generals, aquest model no està aconseguint que el català esdevingui la llengua de comunicació informal majoritària dels nouvinguts amb els companys nats a Catalunya.

A l'hora d'entendre aquesta situació, convé cridar l'atenció no sols sobre les característiques dels col·lectius nouvinguts, sinó també sobre la seva interacció amb la situació sociolingüística d'acollida. I en aquest sentit sembla especialment important de tenir en compte dos factors, sovint obviats en la bibliografia pel que fa al cas: d'una banda, les conseqüències de la visibilitat etnocultural de bona part dels nouvinguts; d'una altra, la necessitat de distingir entre allòctons hispanòfons i al·loglots.

Pel que fa a la primera de les qüestions esmentades, tot fa pensar que la visibilitat de bona part de les noves immigracions es conjuga amb les normes de tria lingüística vigents a Catalunya de manera perjudicial per al català. La subordinació històrica del català ha desembocat en una situació d'*interposició* (Aracil, 1983) per la qual el castellà s'ha convertit en la llengua franca gairebé obligatòria de la gran majoria de catalanoparlants amb els forasters. Aquesta interposició s'aplica de manera intensiva a les minories visibles, que són acollides en castellà independentment de si aquesta és la seva llengua, de si saben català i, sovint, fins i tot de si expressen el seu desig de parlar català. No és estrany, per tant, que bona part de la població infantil —amb l'excepció dels més menuts, potser fins a primer cicle de primària?— reproduïx els comportaments d'interposició amb els companys nouvinguts. La visibilitat esdevé, per tant, un factor de primer ordre en els esforços per la normalització del català.

Pel que fa a l'altre factor esmentat, tant la realitat demolingüística d'acollida com la composició demolingüística de les noves immigracions conviden a no confondre els infants *estrangers*, *nats fora* o d'origen *allòcton* amb els infants *al·loglots*.

Després d'un creixement sostingut dels hispanoamericans durant els darrers anys, les dades disponibles (vegeu el gràfic 2, *supra*) mostren que, a hores d'ara, aquest col·lectiu és, de molt, el més nombrós entre els nouvinguts i constitueix gairebé la meitat dels infants nouvinguts escolaritzats a Catalunya. És a dir, que bona part dels infants nats fora comparteixen llengua inicial amb una part substancial dels infants nats a Catalunya.²⁹ No té res de sorprenent —ans al contrari— que els infants hispanoamericans residents a Catalunya reproduïssin el comportament dels seus iguals de primera llengua castellana que, com hem vist a l'apartat 5, s'instal·len preferentment en l'ús del castellà i només passen al català amb iguals en contextos demolingüístics particulars. De fet, en la mesura que una part significativa dels infants hispanoamericans pertanyen a minories visibles, tot fa pensar que la tendència general a adreçar-s'hi d'entrada en castellà podria ser fins i tot més forta que amb els castellanoparlants autòctons. Així, fora dels entorns socials i escolars amb percentatges elevats de catalanoparlants familiars, s'espera que els infants hispanòfons s'instal·lin en la L1 per a les relacions interpersonals, sobretot com més gran sigui l'edat d'arribada. La seva no-incorporació a l'ús habitual del català respon als mateixos esquemes que dificulten l'extensió de l'ús entre els infants autòctons amb el castellà com a primera llengua, i en bona mesura s'han d'abordar de manera conjunta.

Un cas diferent és el dels infants veritablement *al·loglots*, és a dir, els infants escolaritzats a Catalunya que no tenen ni el català ni el castellà com a primera llengua (o segona sòlidament adquirida abans d'arribar a Catalunya).³⁰ Es tracta d'un col·lectiu que ara com ara constitueix vora el 4 % o el 5 % del total d'infants escolaritzats a Catalunya, dels quals ben bé la meitat són magribins, bàsicament marroquins. L'opció d'aquest alumnat pel castellà o pel català com a llengua d'ús habitual amb els autòctons constitueix un fenomen distint del que s'esdevé amb els hispanoamericans, encara que tots dos casos s'hagin d'entendre en un context de subordinació històrica del català que fa del castellà la llengua franca per principi amb tota mena d'estrangers. Però els infants al·loglots passen necessàriament per un procés d'aprenentatge tant del català com del castellà, és a dir, viuen un procés integratiu diferent del dels seus companys hispanòfons.

Certament, en alguns contextos, els infants al·loglots adopten el català com a llengua d'ús prioritari amb el professorat i amb els companys. Aquest sembla que és, per exemple, el cas dels magribins de Vic estudiats per Areny (2001),³¹ dels

29. Per més acusades que puguin semblar a un observador interessat, les diferències dialectals del castellà són, en aquest sentit, trivials, atès que no impedeixen la intercomprensió fluida.

30. Entenem per segona llengua la que s'adquireix en l'entorn social, diferent de la llengua familiar. Aquest seria el cas, sobretot, del castellà per a infants immigrants parlants inicials de llengües ameríndies.

31. De fet, segons Areny (2001), els magribins empraven majoritàriament el català, mentre que els castellanoparlants se servien molt més de la seva primera llengua.

subsharians del Vallès Oriental amb què encapçalàvem aquest article i d'altres col·lectius i individus arreu del país. Però en la mesura que a bona part del país la majoria dels infants al·loglots acaba adoptant el castellà com a llengua d'interrelació amb els companys —fins i tot amb catalanoparlants—, hom ha de parlar d'un fracàs *suplementari* del model lingüístic escolar vigent a Catalunya en l'objectiu de potenciar el català com a llengua d'ús interpersonal, més o menys matisable en funció de les xifres.

La qüestió del decantament final dels usos interpersonals de l'alumnat nouvingut resulta important en la mesura que hom preveu que aquest col·lectiu continuarà creixent en un futur immediat. De fet, ara com ara és ben probable que el creixement d'aquest col·lectiu *estigui compensant* a bastament —i de manera negativa— els guanys del català entre la població nascuda a Catalunya (vegeu l'apartat 2). Ara bé, fins a quin punt aquests resultats són inevitables i fins a quin punt reflecteixen una política lingüística educativa no del tot encertada? Cal no oblidar que en altres contextos de minorització lingüística històrica, com al Quebec, hom ha enfocat aquesta qüestió decididament i ha modificat substancialment la tendència dels al·loglots a passar a la llengua dominant (McAndrew, 2004).

En aquest context, fóra bo de ponderar assossegadament fins a quin punt les deficiències en la incorporació a l'ús actiu del català no són en bona mesura un efecte col·lateral no desitjat de les *ideologies integracionistes* que prevalen en el món educatiu català (Vila i Moreno, 2004, i Boix, Vila i Juanhuix, 2004). El model lingüístic educatiu de Catalunya té com a valor central la consecució de la cohesió social i, per tant, afavoreix la ràpida conjunció de l'alumnat en les mateixes aules amb independència de les seves llengües, orígens, capacitats i altres característiques. Aquesta política fou concebuda per evitar la formació de dues comunitats per raó de llengua, però la mateixa filosofia ha estat aplicada també amb l'alumnat nouvingut. Com a conseqüència, el sistema escolar català afavoreix que l'alumne acabat d'arribar s'incorpori a una aula regular, si més no durant una part del temps, des de pràcticament el moment de l'arribada, és a dir, quan no té gens o pràcticament gens de competència en català.³²

En aquest context, potser no és en absolut sorprenent que el model lingüístic escolar català obtingui els resultats lingüístics que obté. D'una banda, incorporat sense coneixement de català en una aula on tothom coneix la seva llengua, l'alumnat hispanoamericà descobreix amb rapidesa que pot restringir el català a les funcions més institucionals, i s'hi adequa amb tota naturalitat, atès el gran nombre d'exemples que troba al seu voltant d'aquesta pràctica. Sobretot si, com

32. En la pràctica, això implica que l'alumnat de primària acabat d'arribar de, per exemple, la Xina a Santa Coloma de Gramenet passi com a molt dues hores fora de l'aula aprenent català i la resta del dia s'estigui amb els companys d'escola.

sembla que és habitual, el mestre alterna amb el castellà des del primer dia a classe per mirar d'acollir amistosament el nouvingut i evitar que es despengi del ritme de la classe. En aquestes condicions, només s'incorporaran a l'ús actiu del català els infants més petits (abans del cicle mitjà de primària?) i els que s'incorporin a entorns amb una forta pressió ambiental perquè el català és la llengua molt predominant.

Pel que fa a l'alumnat al·loglot, el procés sembla que és paral·lel, tot i que una mica més costós. Incorporat amb un coneixement nul o només incipient de català en aules on predominen les pràctiques de convergència cap al castellà, l'alumnat al·loglot desenvolupa un *procés d'aprenentatge simultani de dues L2* en què les hores de català no aconsegueixen superar el ritme d'aprenentatge informal del castellà. Com a resultat del decalatge en el ritme d'adquisició de les dues L2, l'alumne s'installa ben aviat en el castellà i aquesta llengua va amarant-li el català, la qual cosa empeny encara més els catalanoparlants a adreçar-se-li en castellà. Com en el cas anterior, la dinàmica de castellanització només deu quedar bloquejada en casos d'infants més petits i en zones de gran densitat de catalanoparlants.

En poques paraules, i dit sense gaire ironia, tot fa pensar que les polítiques d'incorporació immediata de l'alumnat nouvingut a les aules catalanes està aconseguint la seva *integració* lingüística a les normes de comportament lingüístic predominants a Catalunya: gràcies a aquesta política, la integració dels immigrants es fa pel biaix de la norma de subordinació del català i en la pràctica l'està reforçant.

7. CONCLUSIONS I PROPOSTES PER A LA REFLEXIÓ

En aquest article hem constatat que el català és la llengua més usada com a llengua vehicular als centres d'educació primària de Catalunya. Resta, però, un percentatge significatiu de centres que declaren que empren el català i el castellà com a llengües vehiculars de la docència. I hi ha un percentatge encara més significatiu d'infants que no s'incorporen a l'ús actiu del català ni tan sols com a llengua vehicular amb els mestres de primària. En aquest sentit, és obvi que el sistema escolar català no reïx a instal·lar tot l'alumnat ni tan sols en l'ús institucionalitzat del català.

Són nombroses les veus que alerten d'un retrocés del català com a llengua vehicular a l'escolarització primària. Entre els motius per a aquest retrocés se sol assenyalar la incorporació a les aules d'alumnat nouvingut, sobretot hispano-america, que desencadena ja sigui l'adopció de pautes bilingües, ja sigui la tria del castellà com a llengua de docència habitual. És probable, a més a més, que part d'aquest retrocés sigui més aviat originat per la declaració oberta de pràctiques més o menys bilingües anteriorment no declarades.

Pel que fa als usos individualitzats, hem palesat que, als patis de les escoles catalanes, el català hi és viu, però minoritari en relació amb el castellà. Hi ha dos grans motius per a aquesta situació. D'una banda, el factor demogràfic: un percentatge amplíssim (potser majoritari, potser lleument minoritari) dels escolars nascuts a Catalunya tenen el castellà com a primera llengua. D'una altra, el factor sociolingüístic: les normes d'ús lingüístic imperants a Catalunya es reproduïxen en les noves generacions, de manera que els infants amb el català com a primera llengua tendeixen a parlar en castellà molt més que no pas els infants castellanoparlants català; els bilingües es troben més a prop dels castellanoparlants que dels catalanoparlants.

Com a conseqüència sobretot del segon factor, per tal que l'ús del català avanci l'ús del castellà cal no sols que hi hagi catalanoparlants (i bilingües) en un entorn, sinó que el seu nombre sigui significatiu. Altrament, el pes de la llengua històricament dominant dilueix la presència del català.

Disposem de poques dades pel que fa a la incorporació dels al·loglots a l'ús actiu del català. Aparentment, per a la majoria d'aquest alumnat, el català ocupa una posició secundària, estretament lligada a contextos escolars i institucionalitzats, i vinculada al grup dels catalanoparlants inicials. Aquesta apreciació general ha de ser, però, matisada, ja que hom detecta també un cert percentatge d'infants al·loglots que s'incorpora a l'ús habitual del català i fins i tot n'hi ha que en fan la seva llengua d'instal·lació preferent, per davant del castellà. Els motius i contextos en què això s'esdevé són ara com ara poc coneguts. Els indicis disponibles suggereixen que l'ús actiu del català es veu afavorit per un seguit de variables que interactuen de manera complexa: entre d'altres, l'edat precoç d'inserció en la societat i l'escola catalanes, la residència en àrees amb fort ús ambiental del català, l'escassa visibilitat etnofotòpica o la intensitat d'interacció amb autòctons catalanoparlants.

La incorporació a l'ús del català es veu entrebancada per la *interposició* del castellà, que estableix la conveniència d'usar aquesta llengua no sols amb els hispanòfons, sinó amb tots els forasters o estranys al grup. La visibilitat etnocultural d'algunes col·lectivitats novingudes dispara els mecanismes d'interposició i bloqueja l'ús i l'aprenentatge del català, també amb no hispanòfons. En relació amb aquests, les dades disponibles fan pensar que les polítiques lingüístiques d'integració no són prou intenses i/o adequades perquè el ritme d'aprenentatge (excessivament formal) del català superi el ritme d'aprenentatge (sobretot informal) del castellà en la majoria de casos. En el cas que això fos així —i caldria aclarir-ho urgentment—, s'imposaria una reflexió molt a fons de les polítiques lingüístiques d'integració escolar de l'alumnat al·loglot. Un sistema que no incorpora els al·loglots a l'ús interpersonal del català implica un balafament de recursos que no trigarà a percebre's com a insostenible i no soluciona una de les principals amenaces per a la supervivència del català a mitjà termini. En aquest sentit, caldria analitzar amb cura si no resultaria molt més productiu per als novinguts

i per als centres que hom garantís que l'alumnat nouvingut s'incorporés a l'aula regular després d'haver assolit un cert nivell de català en centres específics. Al capdavant, allò que és important de les polítiques d'integració són els resultats finals —entre els quals hi hauria d'haver, naturalment, aprendre català. Les vies per a arribar-hi haurien de ser, en tot moment, obertes a reavaluació.

8. BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ARACIL, Lluís Vicent (1983). «Sobre la situació minoritària». A: *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans, p. 171-206.
- ARENY I CIRILO, Maria Dolors (2001). *La institució escolar davant el fet multicultural: El clima escolar pot afavorir l'aprenentatge de la convivència?* Memòria de llicència d'estudis (2000-2001). Departament d'Ensenyament. Disponible en línia a: <<http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/200001/resums/dareny.html>>
- (2002). «Àrab o amazic?». A: *El tractament de la diversitat: Qüestions organitzatives: Quart Simposi: Llengua, Educació i Immigració: Girona, 21-23 de novembre de 2002*. [Comunicació presentada al Simposi]
- ARENY I CIRILO, Maria Dolors; PORTELL I LLORCA, Antoni (2004). «El caràcter situat de l'aprenentatge d'una llengua». A: VALLVERDÚ, Francesc [ed.]. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic: 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Vic: Universitat de Vic: Ajuntament de Vic, p. 93-127.
- ARTIGAL, Josep M. [coord.] (1995). *Els programes d'immersió als territoris de llengua catalana: Estat de la qüestió*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- BASTARDAS I BOADA, Albert (1986). *Llengua i immigració: La segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana*. Barcelona: La Magrana.
- (2003). «Comunicacions institucionalitzades i comunicacions individualitzades: La complexitat de l'ús social de les llengües». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 315-322.
- BELTRÁN ANTOLÍN, Joaquín; SÁIZ LÓPEZ, Amelia (2001). *Els xinesos a Catalunya: Família, educació i integració*. Barcelona: Alta Fulla: Fundació Jaume Bofill.
- BENLLOCH, Montse; FEU, Maria Teresa; SELLARÈS, Rosa (2002). *Com fer escola de tots i per a tots*. Barcelona: A. M. Rosa Sensat.
- BOIX, Emili; VILA, F. Xavier; JUANHUIX, Marta (2004). «Entre la participació i la integració: El paper de la llengua catalana en els discursos sobre la incorporació a Catalunya». Ponència al Dotzè Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 12) (desembre). [En premsa]
- CALSAMIGLIA, Helena; TUSÓN, Amparo (1980). «Ús i alternança de llengües en grups de joves de Barcelona: Sant Andreu del Palomar». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 3, p. 11-82.

- CARBONELL, Jaume; SIMÓ, Núria; TORT, Antoni (2002). *Magribins a les aules: El model de Vic a debat*. Vic: Eumo.
- CASAS I VILALTA, Maria Paller (2004). *Parlar la llengua*. Memòria de llicència d'estudis (2003-2004). [Departament d'Ensenyament]
- CAVALLI-SFORZA, Luigi Luca (1996). *Geni, popoli e lingue*. Milà: Adelphi. [Traducció catalana: *Gens, pobles i llengües* (1997). Barcelona: Proa]
- COBOS, Maria; FEU, Maria Teresa (2004). «Viure i aprendre en un altre país: L'experiència educativa del CEIP La Monjoia de Sant Bartomeu del Grau (Osona)». A: VALLVERDÚ, Francesc [ed.]. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic: 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Vic: Universitat de Vic; Ajuntament de Vic, p. 129-135.
- COMISSIÓ DE L'ÚS INTERPERSONAL DEL GCS (2003). «Conclusions de les Jornades». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 295-307.
- CORBEIL, Jean Claude (1980). *L'aménagement linguistique au Québec*. Mont-real: Guérin.
- COSTA I WOITH, Núria (1999). *Diari d'un parell de setmanes d'observació dels usos lingüístics a la classe de sisè d'una escola pública de Barcelona*. Barcelona: Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació. [Treball de curs de l'assignatura de sociolingüística catalana. Professor: Emili Boix]
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2004). *Pla per a la Llengua i la Cohesió Social*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- EL HACHMI, Najat (2004). *Jo també sóc catalana*. Barcelona: Columna.
- ERILL I PINYOT, Gustau; FARRÀS I FARRÀS, Jaume; MARCOS I MORAL, Ferran (1992). *Ús del català entre els joves a Sabadell: Coneixement, ús i actituds dels estudiants de secundària. Sabadell, curs 1985-86*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- FABÀ, Albert (2005). «Usos lingüístics i grups identitaris: Preferències i opinions lingüístiques». A: TORRES, Joaquim [coord.]; VILA I MORENO, F. Xavier; FABÀ, Albert; BRETXA, Vanessa. *Estadística sobre els Usos Lingüístics a Catalunya 2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística, p. 171-212.
- FARGAS RIERA, Assumpta; PUNTÍ I JUBANY, Teresa (2004). «Balanç dels tres simposis sobre l'ensenyament del català a no catalanoparlants (Vic, 1981, 1991, 2002)». A: VALLVERDÚ, Francesc [ed.]. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic: 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Vic: Universitat de Vic; Ajuntament de Vic, p. 137-147.
- FREIXA BLANXART, Montserrat [coord.] (2003a). *Estudi sobre el grau d'integració dels immigrants en la província de Barcelona: Primera part*. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social. Òrgan Tècnic d'Immigració. Disponible en línia a: <http://cv.uoc.es/DBS/a/materials/portada/ambits/im/pdf/estudi_bcn1.pdf>

- FREIXA BLANXART, Montserrat (2003b). *Estudi sobre el grau d'integració dels immigrants en la província de Barcelona: Segona part*. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social. Òrgan Tècnic d'Immigració. Disponible en línia a: <http://cv.uoc.es/DBS/a/materials/portada/ambits/im/pdf/estudi_bcn2.pdf>
- GABISE, SA (1991). *Els joves i la llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística.
- GALINDO SOLÉ, Mireia (2005). *Les llengües a l'hora del pati: Usos lingüístics en les converses dels infants de primària a Catalunya*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- GALINDO SOLÉ, Mireia; ROSSELLÓ PERALTA, Carles de (2003a). «Estratègies per fomentar l'ús interpersonal del català entre l'alumnat de parvulari». A: *Actes del 2n Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística. Andorra la Vella, 14, 15 i 16 de novembre de 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 290-298.
- (2003b). «Potser no anem tan malament: Les dades d'ús lingüístic familiar de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 40, p. 267-288.
- GAMISANS, Mercè; LÓPEZ, Iolanda; OLIVELLA, Eulàlia; ROSSELLÓ, Carles de (1996). *L'ús de la llengua catalana: Els escolars de 6è d'EGB del barri de Sant Andreu*. [Treball per a l'assignatura de sociolingüística catalana. Professor: F. Xavier Vila i Moreno]
- GOMÀ I ARGILAGA, Natàlia; SÁNCHEZ I GUERRERO, Isabel (2005). *L'alumnat nouvingut i el català: Una perspectiva transversal. L'adquisició de la llengua en l'alumnat de primària i secundària*. Barcelona: Plataforma per la Llengua. També disponible en línia a: <www.plataforma-llengua.cat/doc/alumnat_nouvingut.pdf>
- JIMÉNEZ, Santi (1997). *L'escolarització dels nens africans: Efectes sociolingüístics*. Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació. [Treball de curs per a l'assignatura de sociolingüística. Professor: Albert Bastardas]
- MARUNY, Lluís; MOLINA, Mònica (2000). «L'adquisició del català en alumnes d'origen marroquí a l'ensenyament obligatori». Ponència al Vuitè Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 8).
- MCANDREW, Marie (2004). *¿Pueden las leyes cambiar la realidad lingüística?: Balance del impacto de la Ley 101 sobre la integración lingüística de los inmigrantes en Québec*. Disponible en línia a: <<http://www.iecat.net/cruscat/documentos/documentos/McAndrewconferencia.pdf>>
- MENA I CORTÉS, Carme; SERRA I BONET, Josep M.; VILA I MENDIBURU, Ignasi (1994). *Catalanització escolar, tipologia lingüística de l'aula i ús de la llengua catalana*. Universitat de Barcelona. ICE: Universitat de Girona. Departament de Psicologia. [Inèdit]
- PRAT I SALVANS, Imma (1997). *Sant Vicenç dels Horts: Una realitat lingüística al límit de l'abisme*. Barcelona: Centre Universitari de Sociolingüística i

- Comunicació. [Treball de curs de l'assignatura de sociolingüística. Professor: Albert Bastardas]
- ROSSELLÓ I PERALTA, Carles de (1996). *L'ús de la llengua catalana: Els escolars de 6è d'EGB del barri de Sant Andreu*. Treball de recerca. [Inèdit]
- (2001). *Comportament lingüístic d'una classe de sisè de primària*. Barcelona: Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació, p. 402. [Treball de curs de doctorat. Professor: Albert Bastardas]
- TORRES, Joaquim (2003). «L'ús oral familiar a Catalunya». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 47-76.
- (2005). «Ús familiar i transmissió lingüística». A: TORRES, Joaquim [coord.]; VILA I MORENO, F. Xavier; FABÀ, Albert; BRETXA, Vanessa. *Estadística sobre els Usos Lingüístics a Catalunya 2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística, p. 81-108.
- TORRES, Joaquim [coord.]; VILA I MORENO, F. Xavier; FABÀ, Albert; BRETXA, Vanessa (2005). *Estadística sobre els Usos Lingüístics a Catalunya 2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística.
- UNAMUNO, Virginia (1997). *Lenguas, identidades y escuela: Etnografía de la acción comunicativa*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- (2000). «Frente a frente: Lenguas, diversidad y escuela». *Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik*, núm. 7, p. 37-49.
- (2005). «L'entorn sociolingüístic i la construcció dels repertoris lingüístics de l'alumnat immigrant a Catalunya». *Noves SL* (primavera-estiu). Disponible en línia a: <<http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm05primavera-estiu/docs/unamuno.pdf>>
- VALLVERDÚ, Francesc [ed.] (2004). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic: 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Vic: Universitat de Vic; Ajuntament de Vic.
- VIAL I RIUS, Santi; CANALS, Imma (2002). *Llengua i escola a l'ensenyament primari*. Servei d'Ensenyament del Català. [Inèdit]
- VILA, Ignasi (2000). «Immigració, educació i llengua pròpia». A: AJA, Eliseo [et al.]. *La immigració estrangera a Espanya: Els reptes educatius*. Barcelona: Fundació La Caixa.
- VILA I MORENO, F. Xavier (1996). *When classes are over: Language choice and language contact in bilingual education in Catalonia*. Tesi doctoral. Universitat Lliure de Brusselles.
- (1997). «La noció de l'ús en la planificació lingüística de l'ensenyament». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 27, p. 131-152.
- (2000). «Les polítiques lingüístiques als sistemes educatius dels territoris de llengua catalana». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 34, p. 169-208.
- (2003). «Els usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya: Estat de la qüestió a començament del segle XXI». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 77-158.

- VILA I MORENO, F. Xavier (2004). «Barcelona (Catalonia): Language, education and ideology in an integrationist society». A: *Proceedings of the Colloquium «Multilingual Cities»*. Brussels, 27-28 May 2004. [En premsa]
- VILA I MORENO, F. Xavier; VIAL I RIUS, Santi (2000). *Informe «Escola i ús»: Les pràctiques lingüístiques de l'alumnat de 2n nivell de cicle superior d'educació primària de Catalunya en situacions quasi espontànies*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- WOOLARD, K. A. (1989). *Double talk: Bilingualism and the politics of ethnicity in Catalonia*. Stanford: Stanford University Press.

9. ANNEXOS

TAULA 6

Estudis macrosociolingüístics sobre els usos lingüístics de la població escolaritzada en educació primària (de cinc a dotze/catorze anys) de Catalunya

Tipus de dades	Referència	Objecte d'estudi	Obtenció de les dades	Mostra	Període de la recerca
Declarades	Censos lingüístics escolars	Usos institucionalitzats i familiars	1) Qüestionaris a l'equip directiu o als docents del centre	Centres de primària de tot Catalunya	Des del curs 1981-1982 fins ara
	Vial i Canals (2002)	Usos institucionalitzats, individualitzats i familiars	1) Entrevista amb l'equip directiu del centre 2) Qüestionaris als coordinadors de cicle, a l'alumnat i als pares	4.129 alumnes de quart de primària de cent trenta-una escoles de Catalunya	Cursos 1998-1999 (seixanta-una escoles) i 1999-2000 (setanta escoles)
Declarades i observades	Vila i Vial (2000), Galindo (2005)	Usos institucionalitzats, individualitzats i familiars	1) Enregistrament subreptici en contextos quasi espontanis 2) Qüestionaris sobre usos a la llar i a les xarxes socials	Alumnat de sisè d'EGB de cinquanta-dues escoles de Catalunya	Cursos 1996-1997, 1997-1998 i 1998-1999

TAULA 7

Estudis microsociolingüístics sobre els usos lingüístics de la població escolaritzada en educació primària (de cinc a dotze/catorze anys) de Catalunya

<i>Referència</i>	<i>Localitat</i>	<i>Nivell</i>	<i>Síntesi</i>
Bastardas (1986)	Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)	Alumnat de quart i setè d'EGB i de segon de BUP i FP, fills de famílies castellanoparlants nascudes fora dels Països Catalans	Malgrat que la presència del català en el context ambiental del sector objecte d'estudi és elevada, l'alumnat declara que mai o gairebé mai no és interpellat en català (en el context escolar, se'ls adrecen en català en un 8 % dels casos; en el grup d'amics, en un 7 %; i en activitats d'esbarjo organitzades, en un 24 %). Per tant, hi ha més exposició espectadora al català que no interpellant.
Mena, Serra i Vila (1994)	Quatre escoles diferenciades per la presència de català al currículum i el nombre de catalanoparlants a l'aula	Alumnat de vuitè d'EGB	Com més elevat és el grau de catalanització de l'entorn, més català s'utilitza. Els castellanoparlants que participen en programes d'immersió utilitzen el català fora de l'aula, almenys dins del context escolar. Responen en català als companys que se'ls adrecen en aquesta llengua (però pocs es dirigeixen en català als castellanoparlants).
Vila i Moreno (1996)	Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès)	Cinquè i vuitè d'EGB	El comportament lingüístic de l'alumnat té poca relació amb l'àmbit d'ús i està força condicionat per la llengua familiar del parlant i del destinatari, i l'estatus de l'interlocutor (mestres o companys). Entre l'alumnat preval (però no exclusivament) la norma de subordinació del català; s'adrecen als mestres majoritàriament en català, comportament que ha conduït a parlar de la <i>versió escolar de la norma de subordinació del català</i> .

<i>Referència</i>	<i>Localitat</i>	<i>Nivell</i>	<i>Síntesi</i>
Gamisans <i>et al.</i> (1996)	Sant Andreu del Palomar, Barcelona (Barcelonès)	Una aula de sisè de totes les escoles del barri	La majoria d'infants castellanoparlants parla habitualment en castellà; en canvi, els catalanoparlants usen el català i el castellà. En aquest barri, la transmissió lingüística intergeneracional es manté.
Unamuno (1997)	L'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès)	Cinquè d'EGB	A grans trets, a l'aula se segueixen les pautes de comportament següents: ús del català per part del docent i dels infants en els esdeveniments programats amb finalitats metalingüístiques, divergència entre el docent i els nens en els esdeveniments programats amb finalitats explicatives i de contingut, i ús del castellà per part de tots els participants en els esdeveniments no programats. L'ús i l'alternança lingüístics funcionen com a apunts de contextualització per a l'establiment de diferents esdeveniments comunicatius dins de l'aula.
Prat (1997)	Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat)	Infants de vuitè en tres àmbits paraescolars	Els infants castellanoparlants familiars mostren fortes reticències a parlar en català en dos dels contextos observats (catequesi, classes de repàs). Els infants observats en els dos primers àmbits escolars tendeixen a exigir de ser interpellats en castellà. Els de l'esplai arriben a parlar en català en adreçar-se al grup, però no amb els iguals.
Jiménez (1997)	Badalona i Sant Adrià de Besòs (Barcelonès)	No precisat	Estudi d'infants i joves de segona generació procedents del Magrib i resta de l'Àfrica. Aprenen castellà, i una part d'ells, català. Els que l'arriben a aprendre només empenen el català amb els mestres.

<i>Referència</i>	<i>Localitat</i>	<i>Nivell</i>	<i>Síntesi</i>
Costa (1999)	Horta, Barcelona (Barcelonès)	Sisè de bàsica	La norma de convergència automàtica al castellà no és universal, ja que només es practica amb quatre dels nou o deu castellanoparlants inicials. La resta usa el català amb els catalanoparlants i bilingües.
Rosselló (2001)	Sant Andreu del Palomar, Barcelona (Barcelonès)	Sisè de bàsica	Analitza la llengua de les díades segons el grup lingüístic familiar: 1) catalanoparlants entre ells: només en català; 2) castellanoparlants entre ells: només en castellà; 3) bilingües entre ells: només en castellà; 4) catalanoparlants amb castellanoparlants: 45 % en català, 48 % en castellà, 4 % amb alternances; 5) catalanoparlants amb bilingües: en castellà; i 6) castellanoparlants amb bilingües: només en castellà. Es detecta una catalanoparlant mantenedora absoluta del català (mai no convergeix).
Areny (2001), Areny i Portell (2004)	Un barri del nucli antic de Vic (Osona)	Cinquè i sisè de primària d'una escola el 31 % de l'alumnat de la qual pertany al col·lectiu magribí	L'alumnat d'origen immigrant s'adreça majoritàriament en català a l'alumnat de llengua familiar catalana i als bilingües català-castellà, i, a mesura que augmenta el temps de residència a Catalunya, augmenta l'ús del castellà amb els castellanoparlants. Entre ells, els alumnes d'origen immigrant tendeixen a fer un ús predominant del català (l'amazic s'utilitza també de manera ocasional). La freqüència d'ús del català adoptada per tots els alumnes magribins, en les seves relacions interpersonals, sigui quina sigui la llengua d'ús familiar dels interlocutors, és sensiblement superior a l'ús que en fan els alumnes de llengua familiar castellana, nascuts a Catalunya.

<i>Referència</i>	<i>Localitat</i>	<i>Nivell</i>	<i>Síntesi</i>
Cobos i Feu (2004)	Sant Bartomeu del Grau (Osona)	Un centre d'educació infantil i primària	L'estudi s'ha realitzat en una escola en què el 54 % de l'alumnat són immigrants extracomunitaris, que provenen bàsicament del Magrib, però també de l'Europa de l'Est i de Centreamèrica. Només el 12 % de l'alumnat és catalanoparlant. Els alumnes magribins de l'escola usen el català tant a l'escola com a fora, i sovint l'utilitzen per parlar entre ells. L'alumnat castellanoparlant, en canvi, només fa servir el català a l'escola, sobretot a l'aula.
Casas (2004)	Esplugues de Llobregat, Molins de Rei i Sant Andreu de la Barca (Baix Llobregat), i Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)	Alumnat de sisè de primària, quart d'ESO i segon de batxillerat	De manera general, es constata una discontinuïtat important de l'ús de la llengua catalana com a llengua vehicular i d'interacció als centres públics de secundària en relació a l'escola primària. A primària, la llengua vehicular entre iguals i amb els mestres fora de l'aula és el català. A secundària, en canvi, el castellà guanya un terreny important en els usos entre iguals; tot i això, fora de l'aula, s'observa la tendència a adreçar-se al professorat en la mateixa llengua en què imparteix l'assignatura.
Unamuno (2005)	Barcelona (Barcelonès), Lleida (Segrià), Molins de Rei (Baix Llobregat) i Salt (Gironès)	Alumnat d'entre deu i quinze anys, fills de famílies immigrants de fora de la Unió Europea	Per a aquests infants i joves, l'ús del català dota les interaccions de trets institucionals relacionats amb l'escola, mentre que el castellà entra en relació amb altres llengües familiars; tanmateix, es diferencia d'aquestes llengües per la pertinença al territori i perquè és majoritària en el seu entorn.